

19. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA BİR ERKEN EVLİLİK OLAYI VEYA KÜÇÜK NESİBE'NİN NİKÂH SERENCAMI

A Case of Teen Marriage in the 19th Century Istanbul or The Trajectory of
Nesibe's Wedlock

NECATİ DÖĞÜŞ

Dr., Necati Dögüş, Milli Eğitim Bakanlığı, Güç Kardeşler Anadolu Lisesi, İstanbul, Türkiye
Dr., Necati Dogus, Ministry of Education, Guc Kardeşler Anatolian High School, Istanbul, Turkey

necatidogus@gmail.com

orcid.org/0000-0002-1013-9837

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 15 Şubat 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 1 Haziran 2022

Yayın Tarihi/Published: 30 Haziran 2022

Doi: <https://doi.org/10.14395/hid.1073067>

ATIF/CITE AS:

Dögüş, Necati, "19. Yüzyıl İstanbul'unda Bir Erken Evlilik Olayı veya Küçük Nesibe'nin Nikâh Serencamı", Hitit İlahiyat Dergisi, (Haziran/June 2022) 21/1, 309-354

İNTİHAL/PLAGIARISM:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.
Copyright © Published by Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Hitit University Divinity Faculty,

Çorum, Turkey. All rights reserved.

A Case of Teen Marriage in the 19th Century Istanbul or The Trajectory of Nesibe's Wedlock

Abstract

Child marriages are not historical issues or a thing of the past. This issue, which has legal, social, economic, psychologic, and anthropological roots and should be examined in this context, stands as a global and burning problem that awaits a solution not only in Turkey but also in all parts of the world including developed countries. Moreover, child marriage did not exist only in Ottoman-Islamic legal regulations but also in Chinese, Japanese, Indian, Roman, Egyptian, and Athenian civilizations. It has also been part of Hebrew or Christian traditions. Therefore, this phenomenon should not be reduced to a single society, culture, civilization, or religious tradition. Child marriage is related to the meaning associated with the concept of marriage and rather than an application that takes religion as a reference. Thus, it is necessary to accurately understand the meaning associated with the concept of child in Ottoman-Islamic law in order to comprehend this phenomenon in the Ottoman history. Those who are considered children in the 21st century was considered adults in the 19th or early 20th century. They were treated as individuals who claimed social and legal responsibilities. Therefore, one should pay attention to historical meanings of childhood in order to understand the teen marriages in the past rather than looking at the present meaning of the term. Otherwise, a contextual understanding of practices of previous centuries will be obscured.

In the Ottoman Empire, Hanafism, the official Islamic school of law, had not set an age limit for the eligibility of marriage until 1917 when reformists passed a new regulation, i.e., the Family Law. Again, according to the Hanafi perspective, extended family members or relatives had been empowered to marry off younger members of the family, which is called "velâyet-i icbâr." Consequently, it allowed grandfathers, fathers, or other senior members of an extended family to marry off children. In the Ottoman society marrying off young women was already a custom and it was usual to marry off young girls as well. Various factors played a role for child marriages. Economic considerations were part of familial motivation but there were also considerations of "sexual purity" before marriage or family reputation. In some cases, grooms did not want to miss an opportunity to marry a girl whom they wanted to unite their lives with. In other cases, families simply wanted to ease their "financial burden" on their family budget.

The number of orphans among the early marriages in the Ottoman society amounted to a significant rate and it should not be underestimated

in general evaluation of the subject. In order to secure the welfare of the orphan girls their guardians usually married them off at an early age with a noble intention. However, ill-tended relatives also involved in marrying orphan girls and abused their legal powers. This paper examines such an abusive case on Nesibe's marriage in the 19th century. When young Nesibe's father passed away, a legal guardian was assigned a legal while her mother Hayriye hanim was alive. When Nesibe was visiting her older sister in Beykoz, her sister married off Nesibe. When her mother and legal guardian were informed about this marriage, Hayriye hanim went to Zaptiye Nezâreti (Ottoman Police Department) along with the guardian Hafiz Halid Efendi to petition about the marriage. In their petition they expressed that they had also married off Nesibe to a "honorable and moral" man three months ago. In this situation, Nesibe was thirteen years old when her mother and legal guardian married off her three months before her sister married off her to another man again.

The purpose of this article is to demonstrate that how "*velâyet-i icbâr*," the power of an extended family members or relatives to marry off young members of the family, had been abused in the Ottoman empire as the case of Nesibe's marriage provides some evidence. Islamic jurists, especially those of the Hanafi school of law, drew a very broad framework for the *velâyet-i icbâr*, which provided the basis of many teen marriages in the Ottoman history. In this regard, this article presents a useful case study to the Ottoman practices of teen marriage. The paper examines the story of Nesibe, a thirteen-years-old girl, who had been married off twice by her elders, and analyzes the subsequent complaints made by petitions to the Ottoman police department. The issue is traced from the official correspondence between Ottoman administrative institutions. Relevant documents are located in the President's Ottoman Archives in the Council of State section by the 782nd file and 26th cover comprising eleven documents in total.

Teen marriage is the subject of religious studies because of its direct relation to Islamic law and social history of the Ottoman Empire. The question of teen marriage has already been the subject of detailed discussion among the jurisprudential corpora and books. For instance, the texts on teen marriage constitute a great extend among the published works of Islamic jurisprudence such as "*Ahkâmü'l-Tifl*" (Regulations on Minors) and demonstrates the significant relevance of the topic for religious studies.

Keywords: Islamic history, Istanbul, Child Bridegrooms, Teen Marriage, Marriage Contract.

19. Yüzyıl İstanbul’unda Bir Erken Evlilik Olayı veya Küçük Nesibe’nin Nikâh Serencamı

Öz

Çocuk evlilikleri tarihe mal olmuş bir konu veya geçmişe ait bir mesele değildir. Hukukî, sosyal, iktisadî, psikolojik ve antropolojik kökleri olan ve bu bağlamda ele alınması gereken bu konu, günümüzde sadece Türkiye’de değil bazı gelişmiş ülkeler de dahil tüm dünyada çözüm bekleyen küresel ve yakıcı bir problem olarak durmaktadır. Bunun yanında çocuk yaşta yapılan evlilikler sadece İslâm-Osmanlı hukukuna has olmayıp Çin, Japonya, Hint, Roma, Mısır ve Atina medeniyetlerinde de bu uygulamaya tesadüf edilmektedir. Ayrıca sadece İslâm dininde değil Yahudilik ve Hristiyanlık gibi diğer tek tanrılı dinlerde de görülen bir olgudur. Dolayısıyla bu uygulamayı tek bir topluma, kültüre, medeniyete ve dine mal etmek doğru değildir. Bu anlamda çocuk evlilikleri dini referans alan bir uygulamadan çok evlilik ve aile mefhumuna yüklenen anlamla irtibatlı olup bu mananın pratik hayata yansımından ibarettir. Çocuk evlilikleri konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için İslâm ve Osmanlı hukukunda çocuk kavramına yüklenen mananın doğru olarak anlaşılması gerekmektedir. Zira günümüzde çocuk olarak kabul edilenler henüz bir asır öncesine kadar hukukî ve sosyal sorumluluklar bağlamında yetişkin bir birey olarak kabul edilmekteydi. Bu sebeple Osmanlı döneminde erken yaştaki evlilikler ele alınırken çocuk kavramının günümüzde ne ifade ettiğinden çok o devrin dünyasında neye karşılık geldiğini anlamak gerekmektedir. Yoksa günümüz anlayışıyla yüzyıl veya öncesini değerlendirmeye çalışmak bu evliliklerin sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına engel teşkil edecektir.

İslâm aile hukukunu benimseyip uygulayan Osmanlı Devleti’nde 1917 Hukûk-ı Âile Kararnâmesi’ne kadar, evlilik yaşı hususunda devletin resmi mezhebi olan Hanefî görüşü doğrultusunda herhangi bir yaş sınırı söz konusu olmamıştır. Yine Hanefî mezhebinin kanaati çerçevesinde “velâyet-i icbâr” adı verilen evlendirme yetkisi de oldukça geniş bir akraba zümresine tanınmıştır. Bu anlayışın bir sonucu olarak Osmanlı döneminde çocuklar baba, dede veya diğer akrabalar tarafından erken yaşlarda evlendirilebilmişlerdir. Kadınların erken evlendirilmesi eğiliminin zaten mevcut olduğu Osmanlı toplumunda bu eğilim küçük kızların evlendirilmesi konusunda da kendini göstermektedir. Kız çocuklarının erken evlendirilmesi sebeplerinin başında ekonomik etkenler gelmekle birlikte namus mefhumuna çok fazla değer verilen Osmanlı toplumunda kızların iffet ve bekâretlerinin korunması düşüncesi de en az iktisadi sebepler kadar önem arz etmektedir. Bunun yanında uygun adayın bulunması halinde fırsatın kaçırılmak istenmemesi,

çok nüfuslu ailelerde bir çocuğun masraflarından erkenden kurtulmak istenmesi gibi sebepler de anılmaya değer diğer etkenler arasındadır.

Erken evlendirilen kız çocuklarının içerisinde yetimlerin sayısı azımsanmayacak orandadır. Bu oranın fazlalığı babaları vefat eden kız çocuklarının istikballerinin erkenden güvence altına alınmak istenmesi gibi iyi bir niyete dayanmaktadır. Ancak yetim kız çocuklarının evlendirilmeleri hususunda daima bu iyi niyetin söz konusu olmadığı, bu durumun bazen akraba veya diğer yakınlar tarafından istismar edildiği de arşiv vesikalarına yansıyan gerçekler arasındadır. İşte makalenin konusunu teşkil eden yetim Nesibe'nin evlilik olayında bu durumu gözlemlemek mümkündür. 13 yaşlarında olduğu bilinen Nesibe'nin babası vefat etmiş bu sebeple kendisine hukukî olarak bir vasî tayin edilmiştir. Annesi Hayriye Hanım ise hala hayattadır. Buna rağmen kısa süreliğine misafir olarak gittiği Beykoz'da ablası tarafından evlendirilmiştir. Bu evlilikten ne annesi ne de hukukî vasîsinin haberi vardır. Bu evliliği duyan annesi Hayriye Hanım ile vasîsi Hafız Halid Efendi Zaptiye Nezâreti'ne verdikleri arzuhâlde durumu şikâyet etmişlerdir. Ancak şikâyet için verdikleri arzuhâlde kendileri de Nesibe'yi üç ay önce Şevket Efendi adında namuslu biri ile evlendirdiklerini ifade etmektedirler. Buna karşın makalenin gelecek bölümlerinde görüleceği gibi Nesibe'nin kaydının bulunduğu Çukurcuma Mahallesi imamı sorgulama esnasında kendisi tarafından herhangi bir nikâhın akdedilmediğini iddia edecektir. Fakat bu nikâhın kıyıldığına dair herhangi bir kayıt gösterilemediği için anne ve vasînin iddiası bizce meçhûldür. Bununla birlikte bu dönemde yasaklanmış olmasına rağmen birçok nikâhın izinnâme almadan ve kayıtsız akdedildiğini de unutmamak gerekmektedir.

Bu makalenin amacı tarihte bir hayli örneği olduğuna inandığımız erken yaşlarda gerçekleşen evliliklerde İslâm hukukçularının özellikle Hanefî fukahasının sınırını oldukça geniş tuttıkları velâyet-i icbar yetkisi gibi izinlerin geliştirilen çeşitli manevralarla nasıl suistimal veya istismar edildiğini masum ve mağdur Nesibe'nin evlilik olayında ortaya koymaktır. Bu yönüyle makale tam bir olay inceleme örneğidir. Bunun için 13 yaşında iken iki defa evlendirildiği "iddia edilen" Nesibe'nin evlilik olayının Zaptiye Nezâreti'ne yapılan şikâyetten sonraki serencamı ele alınacaktır. Konu resmî daireler arasında dolaşan evraklar üzerinden bir nevi iz sürerek takip edilecektir. Mevzuyu teşkil eden evraklar Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde Şûrâ-yı Devlet fonuna ait 782 dosya ve 26 gömlek numaralı belgede toplanmış olup toplam 11 evraktan oluşmaktadır.

Fetva mecmuaları ve fıkıh kitaplarında oldukça teferruatlı şekilde ele alınan küçüklerin evlendirilmesi hususu İslâm hukukunun konuları arasında olması sebebiyle tarih veya sosyal tarih alanları ile birlikte ilahiyat alanını da

doğrudan ilgilendiren hususlar arasındadır. Nitekim yeri geldiğinde işaret edilecek olan ve “Ahkâmü'l-Tıfl” adıyla telif edilen fikhî eserlerde küçük çocukların evlendirilmesi ile ilgili bahislerin mühim bir yer işgal etmesi de bunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, İstanbul, Çocuk Gelinler, Çocuk Evliliği, Nikâh.

Giriş

27 Ağustos 1311/8 Eylül 1895 tarihinde Zaptiye Nezâreti'ne bir arzuhâl ulaşmıştı. Arzuhâlin sahipleri Tophaneye bağlı Çukurcuma Mahallesi'nde ikâmet eden Hafız Halid Efendi ve Huriye Hanımdı. Hafız Halid Efendi ve Huriye Hanım arzuhâllerinde günümüzde hala zor ve yakıcı bir problem olarak varlığını devam ettiren bir olayı dile getirmekteydiler. Huriye Hanım'ın kızı ve Hafız Halid Efendi'nin vesâyetinde olan ayrıca henüz bulûğa ermediği belirtilen Nesibe, onlardan habersiz yabancı biriyle evlendirilmişti. Huriye Hanım ve Hafız Halid Efendi zifâfa girilmeden bu evliliğe engel olunmasını istiyorlardı.¹ Arzuhâlde ilk bakışta “bâkire ve nâ-bâliğa” olan Nesibe'nin sanki ergen olmadan yani küçük yaşta evlendirilmesinin şikâyet konusu edildiği anlaşılmaktadır. Ancak satır aralarına dikkat edildiğinde problem edilen asıl konunun Nesibe'nin küçük yaşta evlendirilmesi değil annesi ve vasîsinden habersiz evlendirilmesi olduğu görülecektir. Zira İslâm hukukunda doğumdan itibaren veliler küçük çocuklarını evlendirme yetkisine sahiptirler. Çok azı müstesna İslâm hukukçularının ekseriyeti evliliğin geçerli olabilmesi için ergenliğin şart olmadığını velileri tarafından evlendirilen küçüklerin nikâhlarının sahih olduğu görüşünü benimsemişlerdir.² İslâm özel hukukunu ve özellikle aile hukukunu benimseyip uygulayan Osmanlı Devleti'nde de uygulama bu şekildedir.³ Hatta Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefîliğe göre “velâyet-i icbâr”⁴ yetkisine sahip olan veliler, küçük

¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Şûrâ-yı Devlet [Ş.D.]*, No: 782, Gömlek no: 26.

² İslâm hukukçularından sadece tâbiîn fakihlerinden İbn Şübrüme (ö. 144/761), Osman el-Bettî (ö. 143/760) ve Mutezile alimlerinden Ebû Bekr Abdurrahmân b. Keysân el-Esam (ö. 200/816) gibi dar bir grup küçüğün evlenmesi ve evlendirilmesinin geçerli olmadığını kabul etmişlerdir. Onlara göre 9 yaşına gelmemiş kız ile 12 yaşına gelmemiş erkek çocukları hiçbir kimse tarafından evlendirilemez. Hatta bu konuda icma olduğu da nakledilmiştir. bk. Saffet Köse, “İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2 (2003), 103-104; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 1/243-244; Vehbe Zühayli, *İslâm Fikhi Ansiklopedisi*, çev. Komisyon (İstanbul: Risale Basın Yayın, 1992), 9/144; Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukuku'nda Evlenme* (Konya: Selçuklu Üniversitesi Yayınları, 1988), 77-78.

³ Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukuku'nda Evlenme*, 122; Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)* (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013), 34-36.

⁴ Sözlükte “yardım etmek, muhabbet; güç ve kuvvet gibi anlamlara gelen velâyet, bir kimse-nin iznine tabi olmadan doğrudan tasarruf yetkisine sahip olmak; şer'an belirli şahıslara bir başkasının şahsı veya malı üzerinde tanınan tasarruf yetkisi; kanunun muayyen şahıslara

çocukların rızasını almadan veya rızaları hilafına onları evlendirebilirler.⁵ Bu sebeple Nesibe'nin annesi ve vasisi henüz ergenliğe ulaşmamış, yaşı 13 civarında olduğu belirtilen Nesibe'nin çocuk olmasını değil kendilerinden habersiz evlendirilmesini problem etmektedirler. Gerek şer'îye sicilleri ve gerekse fetva mecmualarına bakıldığında bu olayın sadece Nesibe'nin başına gelmediği Osmanlı Devleti'nde zaman ve mekân ayırımı olmaksızın küçük yaşta gerçekleştirilen evliliklerin oldukça tanıdık bir uygulama olduğu görülecektir.⁶

19. yüzyılın ikinci yarısında ise bu uygulamaya muhalif seslerin işitilmeye başlandığı görülecektir. 1860'lı yıllarda İstanbul'da batı etkisi altında olan aydınlar, evlilik konusu üzerine düşünüyor, geleneksel evlilik usullerini tenkit ediyorlardı. 1870 yıllarından sonra batılı anlayışla kaleme alınmış ve sayıları oldukça artan Türkçe roman, hikâye ve tiyatrolarda da aşk ve evlilik konuları işlenmeye devam etmişti.⁷ Tanzimat'la birlikte batıdan gelen düşünceler, yazılan eser ve yapılan tercümelemler ayrıca batı etkisi ile evrilen devlet politikaları, dönemin çocuklar, çocukluktan yetişkinliğe geçiş, kızların eğitimi ve ailenin teşekkülü ile ilgili anlayış ve uygulamaları yeniden şekillendirmekteydi.⁸ 19. yüzyılın son çeyreğinden devletin sonuna kadar aile, evlilik, kadınlar ve nüfus politikaları ile alakalı münakaşaların önemli bir başlığını evlilik yaşı oluşturuyordu.⁹ Bedensel gelişimini tamamlayamamış küçükler evlendirilmekte, bu durum hem evlendirilenler hem de doğacak çocuklar için büyük tehlikeler barındırmaktaydı. Aile saadetine engel olacak bu durumun, çıkarılacak kanunlarla önlenmesi

başkasının şahsı üzerinde tanıdığı hak olarak tanımlanmaktadır. Başkası üzerinde birtakım haklara sahip kişiye ise veli denmektedir Evlenmede velayet velinin velayeti altındaki eksik ehliyetli veya ehliyetsiz kişileri evlendirme yetkisi olarak tanımlanmaktadır. Velayet cebir (zorlama) hakkının bulunup bulunmamasına göre ikiye ayrılmaktadır. Velâyet-i icbâr veya zorlayıcı velayet evlendirme hususunda veliye tanınan cebir veya zorlama hakkı olup velilerin velayetleri altındaki şahısların rızalarını almadan onları evlendirme yetkisini ifade etmektedir. Hanefî mezhebi dışındaki üç mezhepte velâyet-i icbâr yetkisi sadece babaya veya baba ile beraber dedeye verilmişken Hanefî mezhebinde bu yetkiye sahip velilerin sayısı oldukça geniş tutulmuştur. Ahmet Akgündüz-Halil Cin, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: OSAV, 1996), 2/88; Zühayli, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, 9/148-154. Daha geniş bilgi için bk. Saffet Köse, "İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet", 101-116; Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukuku'nda Evlenme*, 70-87; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 2/250-252. M. Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 57-58.

⁵ Gül Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri", *II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2019), 155.

⁶ Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri", 169.

⁷ Alan Duben-Cem Behar, *İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1940-1880* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 103,105.

⁸ Yahya Araz, "Osmanlı İstanbul'unda Çocukluk, Çocuk Evlilikleri ve Cinsellik Yaşı Üzerine Bir Değerlendirme", *Toplumsal Tarih* 274 (Ekim 2016), 48.

⁹ Araz, "Osmanlı İstanbul'unda Çocukluk", 47.

isteniyordu. Evlilik yaşı için en uygun zamanın kadınlar için 19-25; erkekler için ise 23-30 yaş aralığı olduğu öneriliyordu.¹⁰ Araz, 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde küçük kızların erken yaşlarda evlendirilmeleriyle ilgili daha önce var olan “toplumsal mutabakatın” ortadan kaybolduğunu ifade etmektedir. O döneme kadar oldukça sıradan bir uygulama olan kız çocuklarının evlendirilmesi “sıradan olmaktan çıkacak” ve yadırganan bir uygulamaya dönüşecektir.¹¹ Oldukça önemli olan bu tespite göre 19. yüzyılın son dönemlerinden önceki uzun dönemde kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilmesi, Osmanlı toplumu tarafından normal ve sıradan bir uygulama olarak görülmektedir. Biraz önce de değinildiği gibi yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı basınında aile, nüfus politikaları, nikâh ve evlilik yaşı ile ilgili ciddi eleştiriler yapılmaya başlanmıştı. Ancak bu eleştiri ve öneriler toplumun çoğunluğunu nasıl etkilemişti? Bunun tam olarak tespiti oldukça zordur. Gerçi Duben ve Behar 1886 yılı nüfus sayımına göre kız çocuklarının evlenme yaşını 19.1 olarak tespit etmişlerdir. Ancak bu araştırmanın sınırlılıklarının olduğunu bizzat kendileri ifade etmektedirler. Öncelikle Osmanlılarda nikâh işlemlerinin çok büyük kısmı imamlar tarafından icra edilmekteydi. 19. yüzyılın son çeyreğinde nikâhların kaydı ile ilgili birçok düzenleme yapılmışsa da imamların bu nizamnâmelere uymadıkları ve eski alışkanlıklarını sürdürdükleri aleyhlerine açılan davalardan rahatlıkla izlenebilmektedir. Az bir imam kesimi tarafından tutulduğunu zannettiğimiz nikâh defterlerinden günümüze intikal edenler ise oldukça sınırlıdır.¹² Bu defterlerin demografik bilgi açısından oldukça yetersiz olduğunu ifade eden Duben ve Behar,¹³ buna ek olarak “1905 yılı öncesine ait nikâh kayıtlarının hem demografik hem de tarihsel bakış açısından oldukça yetersiz olması sebebiyle tüm analizlerini İstanbul’da daha sonra kurulan nüfus idarelerinin merkezi kayıtlarına dayandırdıklarını” belirtmektedirler.¹⁴ Dönemin bizzat şahidi olan aydınlar tarafından kaleme alınan makale, tiyatro ve romanlardaki bilgilere uymayan böyle önemli bir tespitin sadece nüfus sayımına dayandırılması ne derece isabetlidir? Yaklaşık yüz elli yıl önce birçok kısıtlı imkanlar içerisinde yapılan bu tür sayım ve kayıtlar ne derece güvenilirdir? Tüm bunlarla birlikte dönemin arşiv kayıtlarını inceleyenler bu dönemde nüfus memurları tarafından mahalle bazında yapılan sayım gibi tasarruflarda mahalle imamlarının yardımcı olduklarını göreceklerdir. İmamların kayıt işlemlerindeki yetersizlikleri ise ortadadır.

¹⁰ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi* (İstanbul: Metis Yayınları, 2011), 270.

¹¹ Araz, “Osmanlı İstanbul’unda Çocukluk”, 49.

¹² Bu defterlerden biri Sinan-ı Cedit Mahallesi imamı Abdullah Efendi’nin mahalle sakinlerinin nikâh kayıtlarını tuttuğu defter olup yayınlanmıştır. bk. Alaaddin Aköz, *Bir İmamın Nikâh Defteri* (Konya: Tablet Kitabevi, 2006).

¹³ Alan Duben-Cem Behar, *İstanbul Haneleri*, 122.

¹⁴ Alan Duben-Cem Behar, *İstanbul Haneleri*, 127.

Bu arada devrin aydınları tarafından kaleme alınan makale, tiyatro ve romanlar Duben ve Behar'ın tersine; özellikle kızlarda evlilik yaşının oldukça düşük olduğunu göstermektedir.¹⁵ Yine dönemin şahitleri ile yapılan görüşmeler de bu tespiti desteklemektedir. Mesela 1875 yılında evlenen Şair Niğâr Hanım on bir; Halit Ziya Uşaklıgil'in ablası ise on dört-on beş yaşlarında evlenmişti. Burhan Felek annesinin evlenme yaşını on dört; Abidin Dino annesinin evlenme yaşını on üç; Ali Ekrem Bolayır annesinin evlenme yaşını on iki olarak belirtmektedir.¹⁶ Halide Edip Adivar 19. asırda kızların çok küçük yaşta görücüye çıkarıldığını ifade etmektedir. Örneğin İbrahim Paşa Konağı'nda yaşayan Mahmure Abla on ikisine basmadan görücüye çıkmıştı. Nahit Sırrı Örik ise yirmi bir yaşın o dönem hatta nispeten yakın dönemlere kadar gelin olmamış kızların evde kalmış hatta küflenmiş sayıldıkları yaş olduğunu söylemektedir.¹⁷ Evlilik yaşı ile ilgili aynı dönemde basında yer alan benzer makale ve yazıları örnek veren Duben ve Behar'a göre dönemin şahitleri bu yazıları İstanbul'daki gerçek evlilik yaşının ne olduğunu bilmeden kaleme almışlardı. Gerçekte İstanbul'daki evlenme yaşı zaten tavsiye edilen yaş civarında olmasına rağmen bu aydınlar çağdaşlarının evlenme yaşından tamamen bîhaberlerdi. Gerçeklere ilişkin bilgi eksikliği devrin aydınlarını kötümser sonuçlara sürüklemişti.¹⁸ Halbuki aynı minvalde yazıları ile dikkat çeken dönemin ünlü doktorlarından Besim Ömer Paşa'nın *Fenn-i İzdivac* adlı

¹⁵ Namık Kemal *İbret Gazetesi* 'nde yayımlanan "Aile" adlı makalesinde annelerin çocuklarını "hediyelik cariye gibi bir kerem rızasını sormaya bile tenezzül etmeksizin kendi beğendiği bir adamın eline teslim" etmesini tenkit etmektedir. Bu makalede kız çocuklarının 15-16 yaşlarında annelerinin istekleri doğrultusunda evlendirildiğine işaret edilmektedir. Ünlü yazar "Aile" makalesinde dile getirdiği ince tenkitlerini *Zavallı Çocuk* adlı tiyatro eserinde canlandırmayı ihmal etmemiştir. *Zavallı Çocuk*'ta Şefika adlı 14 yaşındaki bahtsız kızın gönülsüz olmasına rağmen 40 yaşlarında bir paşaya nikâhlanması anlatılmaktadır. Şefika aslında tıp tahsili gören vefat etmiş amcasının oğlu Ata'yı sevmektedir. Ancak annesi Tahire Hanım güzel kızı Şefika'yı babasının borçlarından dolayı, bu borçları tesviye etmeyi vaad eden kırk yaşlarında bir paşaya nikâhlamıştır. Şefika istemese de maddi olarak zor durumda olan ailesini rahatlatmak için bu evliliğe razı olmaktadır. bk. Namık Kemal, "Aile", *Namık Kemal ve İbret Gazetesi* (İstanbul: YKY, 1997), 198-203; a.mlf, *Zavallı Çocuk*, haz. M. Nihat Özön (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1960). Ahmed Midhat Efendi'de *Bahtiyarlık* adlı romanında "...malumdur ki bizde kızlar ağlebiyet üzere zevciyet hakkında bir fikr-i metin peyda etmeksizin kocaya varırlar. Zaten 13-14 nihayet 15 yaşında tehhül ederek bu zamanlarsa henüz çocuk sayılacaklarından hayatın en mühim halî olan bu meselede bir fikr-i metin peydasına yaşları dahi müsait olmamıştır." demektedir ve romanın kahramanlarından Abdülcebbar Bey'in, güzelliği ve kültürü ile meşhur olan kızı Nusret Hanım'ın henüz 13'ünü bitip 14'üne başlığında evin birtakım kibar yerlerden gelen görüncülerle dolup taşığından bahsetmektedir. Aynı müellif *İstibşar* adlı eserinde ise Osmanlı toplumunda evliliklerin ekseriyetinin 18 ve 25 yaş aralığında olduğunu söylerken nikâh olayının 25 ve 30 yaşlarından sonraya kalmadığını belirtmektedir. bk. Ahmed Midhat Efendi, *Hayret-Bahtiyarlık*, haz. Nuri Sağlam (Ankara: TDK Yayınları, 2000), 554-555; a.mlf, *İstibşar*, haz. Kudret Savaş (Konya: Çizgi Kitabevi, 2018), 63.

¹⁶ Diğer örnekler için bk. Bekir Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi Çocukluğun Sosyo-Kültürel Tarihine Giriş* (İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2005), 186.

¹⁷ Bekir Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, 186.

¹⁸ Alan Duben-Cem Behar, *İstanbul Haneleri*, 154.

eserinde yer alan şu cümleler, bu aydınların dönemlerindeki evlilik yaşından tamamen bîhaber oldukları savının temelsiz olduğunu göstermektedir: "... Hele küçük bir çağda, daha adetini görmeyen 9, 10, 12 yaşında bir kızın 20, 30 yaşında bir erkekle izdivâcî daha ilk mukârenette bazı fecâyia sebebiyet vermektedir. Hayat-ı meslekiyemde bu babda tesâdüf eylediğim vekâyı' dâima hâfızamı tirmalamaktadır...".¹⁹ Görüldüğü gibi bu insanlar duyularını değil bizzat şahit olduklarını yazmışlardır. Sonuç olarak tüm bu yazarların konu ile ilgili yazılarını dönemlerinden tamamen bîhaber olarak kaleme aldıklarını iddia etmek makul görülmemektedir. Son tahlilde oldukça gelenekçi olan Osmanlı toplumunda erken evlilik olayı, toplumun çoğunluğu tarafından kabul gören bir uygulamaydı. Bu gerçeği fetva mecmuaları, şer'îye sicilleri ve hatıralardan takip etmek mümkündür. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru bu mutabakatın bozulup erken evliliğin modernist aydınlarca tenkit edildiği; yeni anlayışın toplumun diğer kesimlerine sirayet ettiği ve devletin ilgi alanına da girdiği görülmektedir. 1917 Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde İslâm hukukçularından azınlığın görüşü olmasına rağmen evlilik yaşının erkekler için 18, kızlar için 17 olarak düzenlenmesini de bu dönemde yayılan yeni düşüncelerin bir yansıması olarak görmek mümkündür.²⁰

Kısaca değinmek zorunda kaldığımız bu değerlendirmelerle birlikte bu makalenin asıl konusu tarihte çocuk gelin uygulaması, bunun İslâm ve Osmanlı hukukundaki yeri, sebep ve sonuçları değildir. Yeri geldiğinde bu tür çalışmalara işaret edilmekle birlikte bu makalenin amacı tarihte bir hayli örneği olduğuna inandığımız çocuk evliliklerinde İslâm hukukçularının özellikle Hanefî fukahâsının sınırını oldukça geniş tuttukları velâyet-i icbar yetkisi gibi izinlerin, nasıl suistimal veya istismar edildiğini masum ve mağdur Nesibe'nin evlilik olayında ortaya koymaktır. Bu yönüyle makale tam bir örnek olay incelemesidir. Zikredilen suistimallerin en acı veren yönü ise erken yaşta evlendirilen bu kız çocuklarının henüz bâliğa olmamışken cinsî münasebete zorlanmalarıdır. Nitekim makalenin konusu olan Nesibe'nin evlilik olayında da böyle bir yanlış tasarruf söz konusu olup makalede bu hususa da işaret edilmiştir.

Çocuk evlilikleri tarihe mal olmuş bir konu veya geçmişe ait bir mesele değildir. Hukukî, sosyal, iktisadî, psikolojik ve antropolojik kökleri olan ve bu bağlamda ele alınması gereken bu konu, günümüzde sadece Türkiye'de değil bazı gelişmiş ülkeler de dahil tüm dünyada çözüm bekleyen küresel ve

¹⁹ Besim Ömer, *Fenn-i İzdivac* (İstanbul: Yeni Matbaa, 1340-1344), 19. Aynı müellifin diğer eserinde evlilik yaşı ile ilgili görüşleri için bk. *Sıhhatnüma-yı İzdivac* (İstanbul: Alem Matbaası, 1306), 25-32.

²⁰ Araz, "Osmanlı İstanbul'unda Çocukluk", 48.

yakıcı bir problem olarak durmaktadır.²¹ Bunun yanında çocuk yaşta yapılan evlilikler sadece İslâm-Osmanlı hukukuna has olmayıp Çin, Japonya, Hint, Roma, Mısır ve Atina medeniyetlerinde de bu uygulamaya rastlanmaktadır. Ayrıca sadece İslâm dininde değil Yahudilik ve Hristiyanlık gibi diğer tek tanrılı dinlerde de görülen bir olgudur. Dolayısıyla bu uygulamayı tek bir topluma, kültüre, medeniyete ve dine mal etmek doğru değildir.²² Bu anlamda çocuk evlilikleri dinî referans alan bir uygulamadan çok evlilik ve aile mefhumuna yüklenen anlamla irtibatlı olup bu mananın pratik hayata yansımalarından ibarettir.²³

Çocuk evlilikleri konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için İslâm ve Osmanlı hukukunda çocuk kavramına yüklenen mananın doğru olarak anlaşılması gerekmektedir. Zira günümüzde çocuk olarak kabul edilenler henüz bir asır öncesine kadar hukukî ve sosyal sorumluluklar bağlamında yetişkin bir birey olarak kabul edilmekteydi. Nitekim Hanefî mezhebinin görüşü doğrultusunda Osmanlı hukukunda ergenliğe ulaşan kız ve erkekler çocuk olarak kabul edilmemekteydi. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nde çocuk evlilikleri ele alınırken çocuk kavramının günümüzde ne ifade ettiğinden çok o devrin dünyasında neye karşılık geldiğini anlamak gerekmektedir.²⁴ Yoksa günümüz anlayışıyla yüzyıl veya öncesini değerlendirmeye çalışmak bu evliliklerin sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına engel teşkil edecektir.²⁵ Böyle bir değerlendirme ise anakronizmden başka bir şey olmayacaktır. Bu sebeple öncelikle Osmanlı toplumunda çocukluktan erişkinliğe geçiş ve bunun hangi aşamalardan geçerek sağlandığını ortaya koymak gerekmektedir. Konuyu ele alırken bu aşamaların toplumsal karşılıkları kadar hukukî karşılıklarının da olduğu görülecektir.

Doğumla başlayıp ölümlerle sona eren insan hayatı fiziksel ve ruhsal gelişimine göre kendi içerisinde bazı dönemlere ayrılmaktadır. Bu evreler başlıca; çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak belirtilebilir. Bu

²¹ Yahya Araz, "17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme", *Kadın/Women 2000-Journal for Women's Studies* 13/2 (October 2012), 100; Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri", 149; Son yıllarda yapılan araştırmalarda Türkiye ve dünyadaki çocuk gelin oranları ve karşılaştırmaları için bk. Elvan Aydemir, *Evlilik mi Evcilik mi Erken ve Zorla Evlilikler: Çocuk Gelinler* (Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), 2011). Türkiye'de çocuk evliliklerinin hukukî boyutu için bk. Bahadır Öcal Apaydın-Volkan Maviş, "Türkiye'de Çocuk Yaşta Evlilikleri Önlemek: Hukukî Düzenlemelerin Kız Çocuklarını Korumak Bakımından Yetersizliği", *II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2019), 175-192.

²² Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri", 150.

²³ Araz, "17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri", 107.

²⁴ Osmanlı Devleti'nde çocuk ve çocukluk kavramı için bk. Yahya Araz, *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013), 88-90.

²⁵ Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri", 156; Araz, "17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri", 112.

dönemler içerisinde kişinin bedenî ve ruhî gelişimi yönüyle en önemli dönem çocukluk dönemidir. Kur'an'da, Türkçe'de çocuk kelimesinin karşılığı olarak kullanılan "tıfl", "sabî" ve "sağîr" kelimeleri yanında "ibn, veled, gulam, zürriyet, ehl, âl, yetim" gibi birçok tabir bulunmaktadır. Bu kelimeler bulûğ çağına gelmemiş kişiyi ifade etmektedir.²⁶ İslâm-Osmanlı hukukunda doğumla başlayıp ergenlik çağına kadar devam eden döneme "çocukluk", bu dönemi yaşayan kişiye de "çocuk" denmektedir.²⁷ Osmanlı toplumunda çocukluğu ifade eden tıfl, sabî/sabîye, sağîr/sağîre, oğlancık ve uşak gibi tabirler çocukluğun anne-babaya daha bağımlı ve eve daha dönük devirlerini de anlatmaktadır.²⁸ İslâm hukukunda dinî mükellefiyetlerin olmadığı dönemi ifade eden çocukluk, doğumdan temyiz çağına ve temyiz çağından da bulûğa kadar olmak üzere iki ayrı döneme ayrılmaktadır. Temyiz, insanın söz ve fiillerinin sebep ve sonuçlarını anlayabilme ve bu anlayışa uygun şekilde iradesini kullanabilme yetisi olarak ifade edilmektedir.²⁹ Temyiz çağının ilk dönemini yaşayan çocuğa "gayr-i mümeyyiz", temyiz çağını yaşayana ise "mümeyyiz" denmektedir. Doğumla başlayıp yaklaşık yedi yaşına kadar olan dönem çocukluğun gayr-i mümeyyiz dönemidir. Bu dönemde çocuk her türlü hak ve borca ehil hale gelmekte ancak cezaî ehliyeti bulunmamaktadır. Yedi yaşından sonra başlayan temyiz çağı ise çocuğun iyi ile kötüyü, kâr ile zararı tefrik edebildiği dönemdir.³⁰

İslâm hukukunda ergenlik yaşına yaklaşılacak dönem "mürâheka" kelimesi ile belirtilmektedir. Mürâhık, bulûğ çağının alt ve üst aralığında bulunup henüz tabii ergenlik belirtileri görülmeyen kişiyi ifade etmektedir. Bu durumdaki erkeğe "mürâhık" denirken kıza ise "mürâheka" denmektedir.³¹ Mürâheka dönemi ehliyet yönüyle özel bir dönemi ifade etmeyip dinî ve cezaî sorumluluk ile hak ve borçlar açısından mümeyyiz çocuğun hükümlerine uymaktadır.³² Küçüğün çocukluktan çıkıp yetişkin insan özelliğini kazandığı dönem ergenlik dönemidir. Bulûğdan sonra başlayan bu dönem insan hayatı için önemli bir devre olmakla birlikte hukukî olarak dinî ve cezaî sorumluluğun

²⁶ Hayati Hökelekli, "Çocuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/355.

²⁷ M. Akif Aydın, "Çocuk (Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/361.

²⁸ Araz, *Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, 88.

²⁹ İbrahim Kâfi Dönmez, "Temyiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/437.

³⁰ Daha geniş bilgi için bk. M. Akif Aydın, "Çocuk (Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/361-363.

³¹ "Ve bir erkek on iki ve bir kız dokuz yaşını tekmil edip de bâliğ olmasa bâliğ oluncaya dek mürâhık ve mürâhika denilir". bk. *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*, haz. Ali Himmet Berki (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1990), 193, m. 986.

³² Daha geniş bilgi için bk. Nihat Dalgın, "Mürâhık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/40-41.

başlaması yönüyle de oldukça önemlidir. Çocuğun bulûğ çağının tespiti için öncelikle erkeklerin on iki, kızların ise dokuz yaşını tamamlamış olması gerekir. Hatta bu yaşlara ulaşmayan çocuk bâliğ olduğunu iddia etse dahi bu iddiası kabul edilmez.³³ Kişinin ergenliğe ulaşmasının ilk ve aslî ölçüsü biyolojik olarak ergen olmaktır. *Mecelle'*ye göre bu durum erkeklerde ihtilâm ve baba olabilme; kızlar da ise hayız ve hamile kalabilme ile sabit olur.³⁴ Ergen olmanın diğer ölçüsü ise hükmen bâliğ sayılmaktır. Eğer mürâhık fiilî olarak ergen olmamış ise Ebu Hanife'ye göre erkek on sekiz, kız ise on yedi yaşını tamamlayınca hükmen bâliğ sayılmaktadır. Ebussuûd Efendi de bu görüşü kabul etmiştir.³⁵ Ancak Osmanlı ulemâsı, İslâm hukukçularının ekseriyetinin görüşünü benimseyerek kız ve erkek için nihaî bulûğ yaşını on beş ile sınırlamıştır. İslâm-Osmanlı hukukuna göre kişi ergen olmakla rûhen ve bedenen asgarî olgunluğa erişmiştir. Bu sebeple kural olarak edâ ehliyetini kazanmıştır. Zira bulûğ insanın cenin, küçüklük ve temyiz evrelerinden sonra gelen dördüncü dönemdir. Bu devreye gelen bâliğ veya bâliğa iman esasları, ibadetler, haramlar, cezaî ve hukukî sorumluluklar yönüyle tam ehliyetli sayılmaktadır. Çocukluk nedeniyle tanınan birçok muâfiyet artık ergenlikle kalkmıştır.³⁶

Netice itibarıyla İslâm hukukunun câri olduğu Osmanlı sisteminde ergen kız ve erkek artık çocuk değildir. Bu sebeple küçük Nesibe'nin evlilik olayı değerlendirilirken Osmanlı hukuk sistemi ve bunun uygulanmasını göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Bununla birlikte Nesibe örneğinde görüldüğü gibi bu sistemin tatbikatında bazı suistimal ve istismarların olduğu da bir gerçektir. Küçük Nesibe'nin evlilik serencamını konu edinen 24 Haziran 1896 tarihli Şûrâ-yı Devlet evrakı bu makalenin asıl konusunu teşkil etmektedir. Şûrâ-yı Devlet fonuna ait 782 dosya ve 26 gömlek numaralı evrak toplamda 11 ayrı belgeden müteşekkildir. Belgeler "Şûrâ-yı Devlet Evrak Odasında Terkîm Olunan Melfûfât Müzekkiresi"ne 22 Cemâziyelâhir 1313/10 Aralık 1895 tarihiyle kaydedilmiştir. Müzekkirede evrak hulasası şu şekilde özetlenmektedir:

³³ Açıklamalı Mecelle (*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*), 193, m. 988.

³⁴ Açıklamalı Mecelle (*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*), 193, m. 985.

³⁵ M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983), 33.

³⁶ Daha geniş bilgi için bk. Ali Bardakoğlu, "Bulûğ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992, 6/413-414.

Hulâsa-i evrak: Tophâne'de Çukurcuma Mahallesinde mukîm olan gayr-i bâliğa Nesibe'nin Beykoz Kazası'na tâbî' Yalı Karyesi imâmı Ahmed Cemîl Efendî'nin izinnâme istihsâl edilmeksizin Bozhâne Karyeli İbrâhim'e akd etmesinden dolayı hakkında mu'âmele-i lâzimenin icrâsı için evrâkının göndel rildiği.

Aded-i evrâk

1 Şehremânetinin tezkiresi

2 Beykoz kaymakamının şukkası

1 Yalı Köyü imâmının ilmühaberi

1 Zabtiye Nezâreti'nin tezkiresi

1 Arzuhâl

1 İstintaknâme

7

1 Beykoz kaymakamlığının Bidâyet Mahkemesi Riyâseti'ne şukkası

2 Celb Müzekkiresi

1 Zabitnâme Parça/2

11³⁷

1. Zaptiye Nezâreti'ne Yapılan Şikâyet

Nesibe'nin evlilik serüveni ile ilgili bilgilerimiz 8 Eylül 1895 tarihinde annesinin hukukî vasîsi ile birlikte Zaptiye Nezâreti'ne verdiği arzuhâl ile başlamaktadır. Arzuhâlden anladığımızı göre Nesibe, Çukurcuma'da ikâmet eden Ahmed Ağa'nın kızıdır. Ahmed Ağa vefat edince mahkeme tarafından amcası olduğunu düşündüğümüz Hafız Halid Efendi vasî olarak tayin edilmiştir. Nesibe'nin büyük ablası İsmet Hanım, eşi ile birlikte Beykoz'a bağlı Yalı Köyü'nde ikâmet etmektedir. Nesibe bir müddet misafir olarak kalmak üzere ablasının yanına bu köye gönderilmiştir. İşte makalenin konusunu teşkil eden olay bu köyde gerçekleştirilmiştir. Arzuhâle göre Cihangir'de oturmakta iken uygunsuz hallerinden dolayı buradan çıkarılan Vâhîde ve Fâtîma adlı kardeşler de Yalı Köyü'ne nakledilmiş yani sürgün edilmişlerdir. Arşiv kayıtlarında "uygunsuz haller" ile ifade edilen durumlar genelde fuhuş, içki gibi gayr-i meşru davranışlarda bulunan şahıslar için kullanılan bir tabirdir. Buradan Vâhîde ve Fâtîma kardeşlerin gayr-i meşru davranışlar içerisinde bulunan kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Zaten "Cihangir sâkinlerinden iken

³⁷ BOA, ŞD, No: 782, Gömlek no: 26-11.

uygunsuz hallerinden nâşi orada barınamayarak karye-i mezkûreye nakl ve imrâr-ı evkât eden Vâhîde ve Fâtıma namında iki nefer hemşîreler...” ifadesi de bu tespiti doğrulamaktadır. Arzuhâlde anlatıldığına göre bu iki kardeş Nesibe'yi ileride kendi emellerine alet etmek düşüncesiyle Kılıçlı Köyü'nden biri ile evlendirmişlerdir. Bunun yanında evlilik ilmuhabersiz, tezkire-i Osmânîye olmadan, annesine haber verilmeksizin ayrıca evlilik için önceden alınması elzem olan “izinnâme” dahi alınmadan gerçekleştirilmiştir. Tüm bunlar üzerinde durulması gereken hususlar olmakla birlikte arzuhâlde nikâh olayının gerçekleşmesinde rolü olduğunu düşündüğümüz Nesibe'nin ablası İsmet Hanım'dan hiç bahsedilmemesi bir hayli ilginçtir. Öyle görünüyor ki arzuhâl sahipleri ilmuhabersiz, izinnâmesiz, tezkire-i Osmânîsiz yapıldığı için bir suç teşkil eden evlilik olayındaki tüm kabahatleri aracılık yapan bu iki kardeş ile imama yıkmak istemektedirler. Anne ve vasiye göre nikâh akdi yapılmış olup zifâfın da bir gün sonra gerçekleşeceğine dair güvenilir bir haber alınmıştır. Arzuhâl sahipleri fiili beraberlik gerçekleşmeden Nesibe'nin geri getirilmesi için Nezâret nezdinde girişimde bulunulmasını istemektedirler.

Bu arada akdedilen nikâhın hukuksuz olduğu anlatılırken Nesibe ile alakalı çok ilginç bir bilgi daha verilmektedir. Anne ve vasînin iddiasına göre Nesibe bundan üç ay önce Çukurcuma Mahallesi'nde “erbâb-ı iffetten” Şevket Efendi adında biri ile evlendirilmiştir. Bu vesileyle nikâhı akdeden imamın işlediği hukuksuzluklara evli bir kızı başka birine nikâhlamak gibi bir suç daha eklenmiş olmaktadır. Görüldüğü üzere başta ifade ettiğimiz gibi aslında Nesibe'nin annesi ve vasîsinin problem olarak gördükleri şey “sözü şer'an mu'teber olmayan” “bâkire ve nâ-bâliğa” olan Nesibe'nin kendilerinden habersiz başka biri ile evlendirilmesidir. Zira onlar daha önce “velâyet-i icbâr” yetkisine dayanarak kızı zaten uygun gördükleri bir kişi ile evlendirdiklerini iddia etmektedirler. Aslında bu durum özellikle şer'îye sicilleri kaynak alınarak yapılan araştırmalara da ışık tutacak niteliktedir. Zira yapılan incelemeler Osmanlı Devleti'nde hem kız hem de erkek çocuklarının velileri tarafından evlendirildiğini ortaya koymaktadır. Aslında bu evlilikler genel anlamda belli bir zümre veya tabakaya ait olmayıp değişik sosyo-ekonomik seviyedeki ailelerde de görülebilmektedir. Çocuk evlilikleri çok fakir ailelerde olabildiği gibi orta sınıf, yönetici, tüccar ailelerinde hatta hanedan ailesinde de tesadüf edilen bir uygulamadır. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda rastlanan bu tür evliliklere Sultan İbrahim'in kızları Fatma, Gevherhan ve Beyhan'ın çok küçük yaşlarda evlendirilmesi; I. Ahmed'in kızı Ayşe Sultan'ın ve IV. Murad'ın kızı İsmihan Kaya Sultan'ın ise henüz ergenliğe ulaşmadan evlendirilmeleri örnek olarak verilebilir.³⁸

³⁸ Şaduman Tuncer, “Padişah Kızlarının Küçük Yaşlarda Yaptıkları Şekli Evlilikler: III. Ahmed'in Kızı Fatma Sultan Örneği”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 43 (İstanbul 2020), 70.

Şer'îye sicilleri ve diğer arşiv kayıtları kız çocuklarının erkek çocuklarından daha çok evlendirildiğini göstermektedir.³⁹ Erken yaşlarda nikâhlanan kız çocuklarının çoğunluğunun ise yetim oldukları tespit edilmiştir. Babaları vefat eden kız çocuklarının erken evlendirilmesiyle bir yandan kızların istikballeri garanti altına alınıyor diğer yandan ailelerine ekonomik olarak yük olmaktan kurtarılmış oluyorlardı.⁴⁰ Zaten kaynaklarda kız çocuklarının erken evlendirilme sebeplerinin başında ekonomik sebepler gelmektedir. Kız babalarının el koydukları mehir ve elde ettikleri başlık paraları bu ekonomik sebeplerin başında zikredilmektedir. Bunun yanında uygun birisinin bulunması halinde fırsatın kaçırılmak istenmemesi, çocukların erken bulûğa erdiği sıcak bölgelerde kızın iffet ve bekâretini muhafaza endişesi, bu vesileyle ailenin onurunu koruma düşüncesi,⁴¹ babanın ölümü halinde kızın güvence altına alınmak istenmesi, ayrıca özellikle fakir bölgelerde ailenin bir çocuk dahi olsa onun masraflarından kurtulma fikri, zikre değer diğer sebeplerdir.⁴² Yüksek tabakaya mensup kız çocuklarının evlilik sebepleri ise oldukça farklı olup hanedan mensubu kız çocuklarının evliliklerinde genelde siyasi mülâhazalar ve güç mücadeleleri; diğer üst tabakaya mensup ailelere mensup küçük kızların evlendirilmesinde ise ailevi ilişkileri kontrol etme, makam-mevki, mal-mülk ve güç elde etme gayesinin güdüldüğü görülmektedir.⁴³

³⁹ Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri", 158; Günümüzde de erken evlilik yapan çocukların ekseriyetinin kız çocukları olduğu görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2017 yılında gerçekleşen 569.459 evlilikten 23.906'sını 16-17 yaş aralığında evlenen kız çocukları oluşturmaktadır. 16 yaşını aşmayan çocukların resmi olarak evlenmeleri mümkün olmadığından gerçek sayının çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. bk. Bahadır Öcal Apaydın-Volkan Maviş, "Türkiye'de Çocuk Yaşta Evlilikleri Ölnelemek", 178; Ayrıca bk. Hasan Yüksel-Mesude Yüksel, "Çocuk İhmali ve İstismarı Bağlamında Türkiye'de Çocuk Gelinler Gerçeği", *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi* 2/5 (Kasım 2014), 17.

⁴⁰ Araz, "17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri", 108.

⁴¹ Özellikle yetim olan kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmelerinin önemli bir sebebi ırz ve namuslarının korunması ve meşru bir kocanın himayesine girmesi düşüncesidir. 18 Safer 1279 tarihinde Konya Vilayet Meclisi'nden sadarete gönderilen mazbatada hulasa edilen olay özellikle yetim kız çocuklarının erken evlendirilmesi ile ilgili endişeyi teyid eder niteliktedir. Mazbataya göre Akşehir Kazası'na tabi Tuzlukçu Köyü imamı Ali Efendi ile muhtarı Hacı Ahmed adlı kişiler aynı köy ahalisinden vefat eden Hacı Hüseyin'in kızları Dudu ve Aişe adlı kızları kendilerine nikâhlamak gayesiyle bir gece korkutarak evlerinden çıkarıp kaçırmışlardır. Bunlardan Aişe'yi evinde alıkoyan muhtar onu kendisine nikâhlanmış. Dudu ise başka bir köye elleri bağlı olduğu halde kaçırılmıştır. Yapılan tahkikatta olayın müsebbiplerine dörder ay hapis cezası verilmiştir. bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vâlâ Evrakı [MVL]*, No: 635, Gömlek no: 70.

⁴² Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, 36; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968), 2/54-55; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/244; Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri", 162.

⁴³ Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri", 161. Siyasi mülâhazalarla yapılan evliliklerinin dikkat çekenlerden biri III. Ahmed'in (1703-1730) kızı Fatma Sultan'ın (1704-1733) 4.5-5 yaşlarındayken Şehid Ali Paşa (ö. 1716) ile evlendirilmesi; 7 yıl süren bu evlilikten sonra kocasının şehadeti üzerine bu defa 51 yaşındaki Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (ö. 1730) ile evlendirilmesi örneğidir. Konuyu ele alan bir çalışma için bk. Şaduman Tuncer, "Padişah

Arzuhâlde dile getirilen bilgiler arasında bilinçli olarak bırakıldığını düşündüğümüz belirsiz noktalar ve tutarsızlıklara rağmen ortada bir gerçek vardır. O da sebebi ne olursa olsun küçük Nesibe'nin henüz ergen olmamasına rağmen evlendirildiği gerçeğidir. Hatta anne ve vasînin ifadeleri doğru; Çukurcuma Mahallesi imamı Hasan Tahsin Efendi'nin verdiği ifade yanlış ise Nesibe'nin ikinci defa evlendirilmesi söz konusuydu. Ancak Nesibe'nin bu evliliğinde farklı bir sorun daha bulunmaktaydı. O da zifâfın gerçekleştirilmek istenmesiydi. İslâm hukukunda küçüklerin bâliğ olmadan evlendirilebilmeleri mümkündür. Ancak ergen olmayan kız çocuklarının kocalarıyla nikâhın akabinde cinsel ilişkiye girmelerine izin verilmezdi. Nitekim bu evlilikler şeklî, sûrî veya askıda evlilikler olarak nitelenmiştir. Bu tür şeklî evliliklerde zifâf, ancak muaccel mehrin ödenmesi ve kız çocuğunun cinsel ilişkiden zarar görmeyeceği yaşa ulaştığında gerçekleşebilirdi.⁴⁴ Hatta küçük kızların zifâfa girebilmeleri bâliğa olmalarına da bağlı değildi. Burada en önemli husus küçük kızın bâliğa olsun veya olmasın vücudunun cinsel ilişkiyi kaldırabilecek fiziksel olgunluğa erişmiş olmasıydı.⁴⁵ Araz, fetva mecmualarından hareketle fiziksel olgunluğun, kız çocuklarının vücutları zarar görmeden cinsî münasebete girebilecekleri dönem olduğuna işaret etmektedir.⁴⁶ Fetva mecmualarında kız çocuklarının cinsî münasebeti kaldırabilecek olgunluğa erişmeleri ise “cimaa mutîka” tabiriyle vurgulanmaktaydı.⁴⁷ Kızların “cimaa mutîka” olmaması ise “muhîfe” ve “mezhûle” tabirleriyle ifade ediliyordu.⁴⁸ Bunun yanında küçüklerin cinsî münasebete uygun olup olmadıkları “cüssesinin tahammülü olmayıp cimâ'a mutîka olmadığı zâhir olup”, “maslahat-ı ricâle sâliha oluncaya değin”, “kesb-i salâhat edinceye değin” gibi ifadelerle de anılmaktaydı.⁴⁹

Kızlarının Küçük Yaşlarda Yaptıkları Şekli Evlilikler: III. Ahmed'in Kızı Fatma Sultan Örneği”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 43 (İstanbul 2020), 67-108.

⁴⁴ Tüm İslâm mezhepleri küçük yaşta yapılan evliliklerin hukuken ve fiilen bir nevi askıya alınmış evlilik olduğu hususunda görüş birliğindedirler. Bunun sebebi küçüğün fizikî olarak olgunlaşmasını beklemek, fiilî evliliğin kızın sağlığına vereceği muhtemel zararları önlemek düşüncesidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiye ve İstilahat-ı Fıkhıyye Kamusu*, 2/55; Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukuku'nda Evlenme*, 77-78; Akyılmaz, “Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri”, 169.

⁴⁵ Mesela Çatalcalı Ali Efendi, dokuz yaşında olmasına rağmen fiziksel olarak cinsî münasebeti kaldırabileceği ifade edilen yani “cimaa mutîka” olduğu belirtilen Hindi, kocasının annesinden alıp evine götürebileceğine dair fetva vermiştir. bk. Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, *Fetavâ-yı Ali Efendi*, haz. Esra Kılavuz Eser (İstanbul: İsar Yayınları, 2021), 1/118.

⁴⁶ Araz, “17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri”, 103.

⁴⁷ “...tezvic ettikten sonra halvet-i sahîha vaki olup Hind cimaa mutîka iken ...”. bk. Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetevâ-yı Feyziyye*, haz. Süleyman Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009), 45.

⁴⁸ Araz, “17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri”, 104.

⁴⁹ bk. Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, 35-36.

Sonuçta evlendirilen kızın fiziği cinsel beraberliği kaldırabilecek olgunlukta değilse küçük kız ailesinin yanında kalır evlendirildiği erkeğin yanına gönderilmezdi.⁵⁰ Mesela Çatalcalı Ali Efendi, annesi tarafından Amr ile evlendirilen “Hind-i sağîreyi”, kocasının “maslahat-ı ricâle sâliha olmadan” evine alıp alamayacağı sorulduğunda, alamayacağı fetvasını vermiştir. Yine “... Zeyneb-i sağîre yedi-sekiz yaşında olup cimaa mutîka olmasa, Zeyd Zeyneb’i Hind’den almağa kâdir olur mu?” sorusuna ise “olmaz” cevabını vermiştir.⁵¹ Kızların cinsî münasebete uygun olup olmadıklarına mahkeme karar vermekteydi. Eğer kadı kızın cüssesinin cinsel ilişkiye hazır olup olmadığı hususunda şüpheye düşerse bu defa tecrübeli kadınlardan yardım istenirdi. Bu kadınlar kızın zifâfa uygun olduğuna karar verirse kadının hükmü de bu yönde olur ve kız kocasına teslim edilirdi. Fakat hüküm aksi yönde tecelli ederse kız çocuğu baba evine gönderilir ve kocadan uzak tutulurdu.⁵² Şer’iye sicillerinde bazı kocaların fizikî olgunluğa ulaşmamış kızları babalarının evlerinden almak istemelerine karşın kadıların, “cüsselerinin kifâyet etmediğini” gerekçe göstererek bu istekleri reddettiklerine dair kayıtlar vardır. Hatta çocuk zayıf ve nahif olup herhangi bir hastalık şüphesi varsa hâkim bulûğdan sonra da bu isteği reddedebilmektedir.⁵³

İslâm Hukuku’nda baba ve dedesi dışında velâyet-i icbâr yetkisine sahip akrabalar tarafından evlendirilen kızların bulûğa erdiklerinde

⁵⁰ Tüm İslâm mezhepleri küçük yaşta yapılan evliliklerin hukuken ve fiilen bir nevi askıya alınmış evlilik olduğu hususunda görüş birliğindedirler. Bunun sebebi küçüğün fizikî olarak olgunlaşmasını beklemek, fiilî evliliğin kızın sağlığına vereceği muhtemel zararları önlemek düşüncesidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiye ve İstılahat-ı Fıkhıyye Kamusu*, 2/55; Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukuku’nda Evlenme*, 77-78; Akyılmaz, “Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri”, 169.

⁵¹ Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, *Fetavâ-yı Ali Efendi*, 119.

⁵² Akyılmaz, “Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri”, 163. Bu uygulamanın erken yaşta evlenen hanedan ailesine mensup kızların evliliklerinde de titizlikle tatbik edildiği III. Ahmed’in kızı Fatma Sultan’ın Damad Ali Paşa’nın evliliğinde görülmektedir. Teâmül gereği padişah kızı ile evlendiği için eski eşinden boşanmak zorunda kalan Ali Paşa, Fatma Sultan’ın her türlü harcama ve masrafını karşılarsa da ergenliğine dek ona yaklaşmamaktadır. Bu esnada Fatma Sultan Topkapı Sarayı’ndan ayrılmış fakat kocasının sarayında değil kendisine tahsis edilen başka bir sarayda hayatını sürdürmektedir. bk. Şaduman Tuncer, “Padişah Kızlarının Küçük Yaşlarda Yaptıkları Şekli Evlilikler: III. Ahmed’in Kızı Fatma Sultan Örneği”, 96.

⁵³ bk. Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, 35-36.

"hıyâru'l-bulûğ"⁵⁴ adı verilen evlilikten cayma hakları da bulunmaktaydı.⁵⁵ Fakat burada 13 yaşında olduğu ve henüz bulûğa ermediği belirtilen Nesibe'nin nikâhlanmasının akabinde fiili evliliğin de gerçekleştirileceği haber verilmekteydi. Böyle bir olayın o yaştaki bir kız çocuğunun üzerinde fizikî ve psikolojik olarak ne denli olumsuz etkiler bırakacağı malumdur. Buna rağmen birtakım araştırmalar bu tür bâliğa olmadığı halde evlendirilen bazı kız çocuklarının cinsî münasebete zorlandıklarını göstermektedir. Hatta bunlardan bazı kız çocuklarının korktukları için babasının evine kaçtıkları, bazılarının ise vücutları cinsî münasebeti kaldıramadığı için vefat ettikleri kaydedilmiştir. Çok küçük yaşta anne olan bazı kızların ise geride bebek bırakarak birkaç yıl içerisinde vefat ettikleri bazılarının ise kocaları tarafından boşanarak dul bırakıldıkları kayda geçen olaylar arasındaydı.⁵⁶ Netice itibarıyla ergenlik yaşına gelmeyen ve fiziksel olarak zifâfı kaldıramayan kız çocuklarının cinsî münasebete zorlanamayacaklarına dair hukukî hüküm ve fetvalara rağmen kızlar kocaları ile birlikte olmaya zorlanabiliyorlardı. Nesibe olayında ise evlenmek için izinnâme dahi alınmamışken böyle bir iznin alınmasının ihtimal dahilinde olmadığı ayrıca küçük kızın fiziksel olarak cinsî münasebeti kaldırıp kaldıramayacağına bakılmadığı açıktır. Öyle görülüyor ki eğer kız Nesibe gibi yetim ise bunun daha kolay gerçekleşeceği

⁵⁴ Hanefî mezhebinde geniş bir akraba zümresine tanınan velâyet-i icbâr yetkisinin kötüye kullanılma ihtimaline karşı veli veya vasîsi tarafından evlendirilen küçüğe nikâhı feshetme hakkı tanınmıştır. Sadece ergenliğe (bulûğ) ermiş küçüklere verilen bir hak olduğundan dolayı bu seçim hakkı "Hıyâru'l-Bulûğ" olarak adlandırılmıştır. Geniş bilgi için bk. Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukuku'nda Evlenme*, 88-91; Abdullah Çolak, *İslâm Aile Hukuku* (Ankara: Öncü Basım Yayın, 2017), 125; Saim Savaş, "Fetva ve Şeriye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo-Kültürel Açından Türk Ailesi* (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992), 1/512-513; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 57-58. Hayri Erten, *Osmanlı Aile Yapısı 18. Yüzyıl Konya Örneği* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 60-63.

⁵⁵ İbrahim Halebî, *Mevkufat Mülteka Tercümesi*, şerh. Mehmet Mevkûfâtî, sad. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Sağlık Yayınevi, ts.), 2/131. Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, 2/50-51.

⁵⁶ Mahkemelerin cüssesi cinsî münasebete imkân vermeyen kızları kocalarına teslim etmeyip fizikî olgunluğa erişinceye kadar babalarının yanında kalmalarına hükmettiğini gösteren kayıtlar yanında bunun tersine verilen kararları içeren kayıtlar da mevcuttur. Yenişehirli Abdullah Efendi'nin fetvasına konu olan böyle bir olayda çok küçük yaşta evlendirilip kocasına teslim edilen kız çocuğu, kocası cinsel ilişkiye girmeye çalışınca korkmuş ve kocasının yanından kaçarak annesinin evine sığınmıştır. 18. yüzyıla ait diğer bir kayıta ise yedi yaşlarında iken evlendirilen bir kız çocuğu, kocasına teslim edilmiş kocası cinsî münasebete girince kız çocuğu buna dayanamayarak vefat etmiştir. 1801 yılına ait Davud Paşa Mahkeme kayıtlarına göre Seyyid Mehmed'den boşanan Ayşe'nin yaşı 10; Mehmed Arif'ten boşanan Nesibe'nin yaşı 13; Osman Beşe'den boşanan Fatma'nın yaşı 13, Mustafa Ağa'dan boşanan Ümmü Gülüsum'un yaşı ise henüz 12'dir. Nablus Mahkemesi'ne ait bir kayda göre babası Seyyid Musa tarafından çok küçük yaşta evlendirilen Rukiye'nin bir kız bebeği doğmuş ancak dört yıl sonra geride bebeğini bırakarak vefat etmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Araz, "17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri, 103-104; Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri", 163-164, 169-170.

malumdu. Bu durum İslâm hukukunda kız çocuklarının evlilikleri için verilen iznin suistimal edildiğini açık bir şekilde göstermektedir.

2. Resmi Makamların Nesibe'yi Aramaya Başlamaları

Zaptiye Nezâreti'ne yapılan şikâyet üzerine Nezâret durumun aciliyetine binaen Beykoz Kaymakamlığı'na 18 Rebülevvel 1313/8 Eylül 1895 tarihinde bir şukka yazacaktı. Bizzat zaptiye nazırı adıyla yazılan şukkada Huriye Hanım ve Hafız Halid Efendi'nin arzuhâllerinde dile getirdikleri bilgiler tekrar ediliyordu. Şukkaya göre Çukurcuma'da üç ay önce Şevket Efendi adında biri ile evlenmiş olan "gayr-i bâliğa" Nesibe, Beykoz Yalı Köyü'ne ablası İsmet Hanım'ın yanına gitmişken orada anne ve vasîsinden habersiz kandırılarak, izinnâme ve ilmühaber de alınmaksızın "uygunsuz makuleden" Kılıçlı Karyeli biriyle nikâhlanmıştır. Nezâret, zifâfın da icra edileceği haberi geldiğinden dolayı buna meydan verilmeyerek, Nesibe'nin taraflarına teslim edilmesi hakkında gereğinin süratle yerine getirilmesini buyurmaktaydı.⁵⁷

Zaptiye nazırı tarafından yazılan evrağın takibi yapıldığında konunun resmi dairelerde de süratle ele alındığı görülmektedir. Mevzu öncelikle nüfus idaresine iletilmiştir. Zira o devirde imamların akdettikleri nikâhları sicill-i nüfus idaresine kaydetme mecburiyetleri vardı. Yapılan nikâh akitleri en geç sekiz gün içerisinde nüfus idaresine bildirilmeliydi.⁵⁸ Ayrıca imamlar her nikâh akdi için izinnâme de almak mecburiyetinde idi. Halbuki 29 Ağustos 1311/10 Eylül 1895 tarihinde nüfus kâtibi Hakkı imzalı derkenârda iki aydan beri Kılıçlı Köyü'nden nikâhla ilgili herhangi bir müracaatın olmadığı bildirilmekteydi. Bu durum akdedilen nikâhla alakalı bir izin alınmadığı veya nikâh akdi ile ilgili bir kaydın yaptırılmadığını göstermekteydi.

Bu arada Zaptiye Nezâreti'nden gelen emir üzerine kaymakamlık aynı gün zabıtaya da bir emir göndererek Nesibe'nin Kılıçlı Köyü'nde araştırılması ve bulunduğu takdirde vakit geçirilmeden getirilmesini isteyecekti. Bunun üzerine zabıtaca yapılan tahkikatın neticesi şu şekilde ifade edilmekteydi:

⁵⁷ BOA, ŞD, No: 782, Gömlek no: 26-3.

⁵⁸ Osmanlı Arşivi, (BOA), *Yıldız Dahiliye Nezâreti Maruzatı [Y. PRK. DH]*, No: 1, Gömlek no: 79-5, 6. Ayrıca bk. Osmanlı Arşivi, (BOA), *Dahiliye Mektubi Kalemî [DH. MKT]*, No: 1436, Gömlek no: 68.

Ber-mûcib-i emirnâme icrâ kılınan tahkîkât netîcerinde mezbûrenin bilâ izinnâme Bozhâne karyeli İbrahim b. müteveffa İsmail’e Yalı Karyesi imâmı Ahmed Cemîl Efendi tarafından akd ve nikâh edildiği ve asl-ı nikâh Yalı Karyesi’nin Bahariye Cadde-si’nde İsmet Hanım’ın hânesinde icrâ olunduğu ve tarih-i akd fî 12 Rebî’ülevvel’de îfa olunup merkûm ile mezbûre el-yevm Bozhâne Karyesi’nde oldukları inde’t-tahkîk anlaşılmiş olmağla ol-babda ferman. Fî 28 Ağustos sene 1311 imza⁵⁹

Görüldüğü üzere zabitanın yaptığı tahkikat sonucu Nesibe’nin Bozhane Köyü’nden İbrahim b. İsmail adlı şahısla evlendirildiği kesinleşmiş oluyordu. Nikâh 12 Rebî’ülevvel/2 Eylül günü Nesibe’nin ablası İsmet Hanım’ın evinde icra edilmişti. Nesibe ise Bozhane Köyü’nde ikâmet etmekteydi. Durumun bu şekilde kesinleşmesi üzerine konunun 18 Eylül 1895 tarihinde mahkemeye sevk edildiği görülmektedir. Mahkeme-i Şer’iyye başkatipliği Yalı Köyü’nde Nesibe Hanım namında bakirenin nikâh akdine dair izinnâme alınmadığının izinnâme sicilinin tahkikatı ile kesinleştiğini belirtmekteydi. Buna rağmen nikâhın Yalı Köyü imamı Ahmed Cemil Efendi tarafından nikâh akdinden sonra “setr-i kusur için” düzenlenen ilmühaberle kıyıldığı, dolayısıyla nikâhın hem izinnâmesiz, hem şer’î velilerinin izni olmadan, hem de genç kıza küfüv olmayan biri ile (yaşça kızdan çok büyük bir şahısla evlendirilmesi kastediliyor olabilir) ayrıca mahkemeyi aldatmak için sahte ilmühaber düzenlenerek akdedilmesinin suç teşkil ettiğine karar verilmiştir. Bunun üzerine mahkeme 6 Eylül’de kanunî takibatın başlatılmasını isteyecektir. Mahkeme-i Şer’iyye’nin bu kararı üzerine “bi-lâ izinnâme akd ü nikâh eden imâm hakkında olunacak mu’âmelenin icrâsı için” konunun 7 Eylül 1311/19 Eylül 1895 tarihinde mülkiye müdde-i umûmilîğine (savcılık) havale edildiği görülmektedir.⁶⁰

Dikkat edilirse burada mahkemenin isnad ettiği en önemli suç izinnâmesiz nikâh akdetmektir. Yapılan araştırmalar Memlûklüler gibi bazı İslâm ülkelerinde görülen nikâh yetkisine haiz bağımsız nikâh memurlarının Osmanlılarda olmadığını göstermektedir.⁶¹ Nikâhların bir kısmı kadılar tarafından kıyılmasına rağmen büyük çoğunluğu imamlar tarafından kıyılmıştır. Dolayısıyla imamlar devletin ilk devirlerinden beri diğer görevleriyle beraber nikâh memurluğunu da yerine getirmişlerdir. Ancak nikâhın hem dinî hem de dünyevi önemi, ayrıca doğurduğu çok mühim hukukî

⁵⁹ BOA, ŞD, No: 782, Gömlek no: 26-4.

⁶⁰ BOA, ŞD, No: 782, Gömlek no: 26-4.

⁶¹ Gotthard Jaeschke, “Türkiye’de İmam Nikâhı”, çev. Ahmet Mumcu, *Ord. Prof. Dr. Sabri Şakir Ansay’ın Hatırasına Armağan* (Ankara: AÜHF, 1964), 14; Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 282.

sonuçlardan dolayı devlet izni ve dolayısıyla kontrolünü gerektirmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde ortaya çıkan mahzurlar nikâh hususunun artık belli bir düzen altına alınmasını gerekli kılmıştır. Bu düzenlemelerden biri nikâh akdinden önce ilgili mahkemeden nikâh kıyılacak şahısların evlenmeleri için hukuki bir engelin olmadığını gösteren bir evrağın alınmasıdır. Nikâh için verilen bu izin evrağına izinnâme adı verilmektedir.⁶² 19. yüzyılın ikinci yarısında izinnâmeler ile ilgili geniş düzenlemeler yapılmıştır.⁶³ Bu düzenlemelerden biri izinnâmesiz nikâh akdinin yasaklanması ve bu yasağı çiğneyen imamlar hakkında cezaî müyyidelerin konmasıdır.⁶⁴ 1881 yılında ilan edilen “Sicill-i Nüfus Nizamnâmesi”nin 23. maddesine göre imamların nikâh kıyabilmeleri için mahkemelerden izinnâme alma şartı getirilmiştir. Aynı mecburiyet nikâh kıyan gayr-i müslim din adamları için de söz konusu olmuştur.⁶⁵ Nizamnâmenin 35. maddesine göre nüfus idaresine verdikleri “münâkehât” ilmühaberlerinin gerçeğe aykırı olması halinde imamlar, 1 altın ile 5 altın arasında para cezasına çarptırılıcaklardı.⁶⁶ 19 Aralık 1881 tarihinde ilan edilen “Münâkehât ve Tevellüdât ve Vefeyâtın Dersâdet Devâir-i Belediyesine Sûret-i Kaydı Hakkında Kararnâme” nin ilgili maddeleri mahkemelerden alınan izinnâmelerin belediyelerce tasdik edilmesini mecburi hale getiriyordu. Belediyelerce onanmayan izinnâmeler ile nikâh kıyan imamlar ceza kanununun 254. maddesine göre para cezası ile karşı karşıya kalacaklardı. Görüldüğü gibi nikâh akdetmek isteyen imamlar öncelikle şer’î mahkemelerden izinnâme alacaklar, daha sonra bu izinnâmeyi sicill-i nüfus idaresine sonra da ilgili belediye dairesine onaylatacaklardır. Bu resmî işlemleri yapmayan imamlar nikâh kıyamayacaklar, eğer kıyarlarsa kendilerine para cezası verilecektir.⁶⁷ Makalenin konusu olan küçük Nesibe’nin

⁶² Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 283; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2/109. İzinnâme konusu ile ilgili daha geniş bilgi ve izinnâme örnekleri için bk. Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Hukukunda İzinnâme ile Nikâh”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 2 (Güz 2006), 41-60; Ayhan Işık, “Şer’iyye Sicillerine Göre Osmanlılarda Nikâh Akdi”, *Din ve Hayat* 12, (2011), 124-132.

⁶³ Bk. Osmanlı Arşivi, (BOA), *Yıldız Resmî Maruzat [YA. RES]*, No: 38, Gömlek no: 2.

⁶⁴ BOA, ŞD, No: 1664, Gömlek no: 2-3.

⁶⁵ *Düstûr*, “Sicill-i Nüfus Nizamnâmesi”, Zeyl-i Sâni, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299, 19, m. 23: Ahâli-i müslime beyninde cereyân eden münâkehât mehâkim-i şer’iyyeden ve cemaat-ı gayr-i müslime münâkehâtü rüesâ-yı rûhâniyyeleri tarafından verilen nizamnâmeler üzerine icra kılınır. İzdivâcın vukuundan nihayet 8 gün sonra nikâhı icra eden veya reis-i rûhâni, keyfiyyet-i izdivâcî musaddık sicill-i nüfus memuruna ilmühaber itâ etmeğe mecburdur.

⁶⁶ *Düstûr*, “Sicill-i Nüfus Nizamnâmesi”, Zeyl-i Sâni, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299, 22, m. 35.

⁶⁷ *Düstûr*, “Münâkehât ve Tevellüdât ve Vefiyyatın Dersâdet Devair-i Belediyesine Sûret-i Kaydı Hakkında Kararnâme”, Zeyl-i Sâni, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299, 2-3, m. 2, 3, 7: İkinci Madde: Dersâdet ve Bilâd-ı Selâse’de bulunan ahâli-i müslime beyninde eimme-i mahallât ma’rifetiyle cereyân-ı münâkehât için mehâkim-i şer’iyyeden ve cemaat-ı gayr-i müslimenin münâkehâtü hakkında patrikhânelerden verilen izinnâmeler işbu kararnâme

nikâh akdinde yukarıda dile getirilen birçok suçun işlendiği görülmektedir. Bunun başında izinnâme almaksızın nikâh akdetmek gelmektedir. İzinnâme mecburiyetinin en önemli sebebi nikâhtan önce tarafların evliliğine engel olabilecek şer'î bir mahzurun olup olmadığının tespitidir. Bu tespit işlemi İslâm hukukuna ciddî anlamda vukûfiyeti gerektirmekte ancak imamların bu vukûfiyete sahip olmadıkları düşünülmekteydi. Dolayısıyla izinnâme verme selahiyeti öncelikle kadılara dolayısıyla mahkemelere verilmişti.⁶⁸ Nesibe'nin evlilik olayında hem hukukî hem de uygulamaya dair bazı sıkıntılar söz konusuydu. Zira imamların kıydıkları usulsüz nikâhlarla ilgili şikâyetler artınca 1887 yılında "İcrâ-yı Münâkehât Hakkında Nizamnâme" başlığı altında detaylı bir nizamnâme çıkarılmış ve nizamnâmenin ikinci bölümünde imamların nikâh işlemleri sıkı kurallara bağlanmıştı.⁶⁹ Örneğin imamlar bağlı buldukları mahkemelerden izinnâme almadıkça nikâh kıyamayacaklardı. Nesibe'nin nikâhı için Beykoz mahkemesinden izin almak gerekti. Ancak Nesibe'nin kaydı burada yoktu. İmamlar yalnız mahallelerinde meskûn olanların nikâhlarını kıyabilir, başka mahallede ikâmet edenlerin nikâhlarını kıyamazlardı. İmamlar nikâhtan önce bir ilmuhaber tanzim edip mahkemeye vereceklerdi. Nikâhtan önce tezkire-i Osmânîye'nin görülmesi mecburiydi. Nikâhtan sonra tekrar bir ilmuhaber düzenlenip mahkemeye ibraz edilecekti. Ayrıca ergenliğe erişmemiş kız ve erkek çocukların nikâhları yakın velilerinin iznine bağlıydı. Burada şer'î olarak en yakın veli Hanefi mezhebine göre "zevî'l-erham"dan olan kızın annesiydi. Bunun yanında küçük kızın hukukî vâsisi de bulunmaktaydı. Ancak nikâh bunlardan habersiz akdedilmişti. Bu sebeplerden dolayı Yalı Köyü imamı Ahmed Cemil Efendi'nin kendi mahallesinde kaydı olmayan Nesibe için Beykoz mahkemesinden izinnâme alması imkansızdı. Ancak bir de yaş konusu vardı. Nizamnâmenin 11. maddesinde evlenecek kişilerin büyük ve küçük olduklarının da belirtilmesi isteniyordu. Zira İstanbul mahkemelerinde görev yapan kadılar bulûğa ermeyen küçükler için evlenme izni verme hususunda oldukça isteksiz davranıyorlardı. Duben ve Behar bu isteksizliğe gerekçe olarak küçükler için akdedilen nikâhların kolayca iptal

mücibince devâir-i belediyeden tasdik ettirilmedikçe münâkehât cereyan olunamayacaktır. Üçüncü Madde: Madde-i sâbıkada beyan olunan nikâh izinnâmeleri hâmilleri tarafından her mahallenin mensub olduğu dâire-i belediyeye ibraz ile sicill-i mahsûsâsına kayd ettirilecek ve bunun için 5 kuruş harç verilecektir. Ve işbu 5 kuruştan 2 kuruşu münâkehât ve 1 kuruşu da müvellidât ve vefeyat için dâire-i belediyeye haber vermek vazifesini îfâya mukabil eim-me ve milel-i gayr-i müslime vukuâtı için de hademe-i rûhânîyeye ait olup küsûr 2 kuruşu bu iş için devâir-i belediyeye istihdâm olunacak kâtip maaşına karşılık tutulacaktır. Yedinci Madde: Devâir-i belediyeden musaddak olmayan izinnâme ile icrâ-yı nikâh eden ve talâk ve tevellüdât ve vefeyât ilmuhaberlerini göndermeyen imam ve papaz ve hahamlardan kânûn-ı cezânın 254. maddesi mücibince cezâ-yı nakdî alınur.

⁶⁸ Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukuku'nda Evlenme*, 125.

⁶⁹ Osmanlı Arşivi, (BOA), *Yıldız Resmî Maruzat [YA. RES]*, No: 38, Gömlek no: 2.

edilebilmesini göstermektedirler.⁷⁰ Ayrıca küçük yaşta akdedilen nikâhların daha sonra çeşitli problemlere sebep olduğuna dair birçok mahkeme kaydı bulunmaktadır. Bunlarla birlikte Tanzimat'tan sonra başlayan batı etkisi, ayrıca 20. yüzyıla doğru artan gazete ve dergilerde evlenme konusu ve yaş ile ilgili yazıların sıklıkla yer alması, evlenme yaşı ile ilgili yaygın kanaatin -hiç olmazsa aydın kesimde- değişmesine sebep olmaktadır. Bu dönemde evlilik yaşı ile ilgili büyük bir değişimin olduğunu iddia etmemekle birlikte 1917 Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde evlenme ehliyeti için erkeklerin 17, kızların ise 18 yaşını bitirme şartının getirilmesi ayrıca evlilik yaşına ilk defa alt sınır belirlenmesi gibi gelişmeler, evlilik yaşı ile ilgili yerleşmiş kanaatin değişmeye başladığını göstermektedir.⁷¹ Tüm bu sebeplerle Yalı Köyü imamı Ahmed Cemil Efendi'nin 13 yaşında ergen olmayan bir kız için mahkemeden izinnâme almasının oldukça zor olduğunu düşünmemiz yanlış olmayacaktır. Nitekim Nesibe'nin yaşı sorulduğunda "tahminen on yedi-on sekiz yaşındadır" demesi de kanaatimizi teyid etmektedir. Bu şartlarda nizamnâme almanın mümkün olmadığını gören Ahmed Cemil Efendi, buna teşebbüs etmemiş, nikâh tarihinden sonra düzenlediği ilmühaber ile kendini kurtarmaya çalışmıştır.⁷²

3. Nesibe'nin Nikâhını Kıydıkları İddia Edilen İmamların Sorgulanması

Beykoz kaymakamı Halil Faik'in 13 Rebî'ülâhir 1313/3 Ekim 1895 tarihinde şehremânetine gönderdiği şukkada Nüfus Memurluğu, Mahkeme-i Şer'iyeye ve zaptiyeden yazılan derkenarların özeti yapılarak durumun artık net olarak kesinleştiği ifade ediliyordu. Yalı Köyü imamı Ahmed Cemil Efendi izinnâme almaksızın Nesibe'yi, Bahariye Caddesi'nde ablası İsmet Hanım'ın evinde Rebî'ülevvelin on ikinci günü Bozhaneli İbrahim b. İsmail'e nikâhlamıştı. Ahmed Cemil Efendi'nin kanuna mugâyir icra ettiği akitten dolayı muhâkeme edilmesi gerekmekteydi. Yalı Köyü'nün sahilde bulunması ve kazanın sahili de Dersaadet itibar olunmasından dolayı Ahmed Cemil Efendi'nin Beykoz Meclis İdaresi'nde muhâkeme edilemeyeceği bu sebeple ilgili daireye nakledilmesine karar verildiği beyan ediliyordu.⁷³ Beykoz kaymakamının 26 Rebî'ülâhir 1313/16 Ekim 1895 tarihinde şehremânetine

⁷⁰ Alan Duben-Cem Behar, *İstanbul Haneleri*, 127.

⁷¹ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 223.

⁷² Yalı Köyü imamı Ahmed Cemil Efendi'nin düzenlediği ilmühaber arşivde şu şekilde kayıtlıdır: İki seneden beri karyemizde müste'cire sâkineler ve işbu Mart tarihiyle Bahariye Caddesi'nde hâne alarak beytütet etmekte olan İsmet ve Nesibe hanımlardan ve işbu sene-i a'rabîde Rebî'ülevvel'in on ikinci günü karyemizde Bozhâneli İbrahim Ağa b. müteveffâ İsmail'e akd u nikâh eylediğimi mübeyyin işbu ilmühaber arz ve takdîm kılındı. Fî 29 Ağustos 1311. (mühür) Beykoz'da Yalı Köyü İmâmı Ahmed Cemil. bk. BOA, ŞD, No: 782, Gömlek no: 26-2.

⁷³ BOA, ŞD, No: 782, Gömlek no: 26-5.

yazdığı ikinci şukkada ise zifâfın gerçekleşip gerçekleşmediği, Nesibe'nin şu an nerede ikâmet ettiğinin sorulduğu ve Ahmed Cemil Efendi'nin vakit geçirilmeden Şehremâneti meclisine müracaat ettirilmesinin istendiği anlaşılmaktadır. Yapılan tahkikatta nikâhın akabinde maalesef zifâfın gerçekleştiği ve Nesibe'nin kocası İbrahim b. İsmail'in evinde ikâmet ettiği belirtiliyordu. Ahmed Cemil Efendi'nin şehremaneti meclisine müracaat etmesi için kendisine kesin tebliğin yapıldığı da belirtilmekteydi.⁷⁴

Sıra Nesibe'yi nikâhladıkları iddia edilen imamların sorgusuna gelmişti. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra izinnâmesiz nikâh kıyılmasının yasaklanması ve nikâh akitlerinin tayin edilen süre dahilinde nüfus idaresi ve belediyeye kaydedilmesi mecburiyetinden sonra bu düzenlemelere uymayıp eski alışkanlıklarını devam ettiren birçok imam bulunmaktaydı.⁷⁵ Hatta 4 Cemâziyelâhir 1304/28 Şubat 1887 tarihinde saraydan yazılan bir tezkirede bazı mahalle imamlarının bir kadını birkaç erkeğe nikâhladıklarına dair haberlerin basına yansıdığından bahsedilmekteydi.⁷⁶ Dolayısıyla mahkemeler usulsüz nikâh akdeden imamların sorgu ve yargılamasına yabancı değillerdi. Yalı Köyü imamı Ahmed Cemil Efendi de izinnâmesiz nikâh akdettiği için 9 Teşrîn-i evvel 1311/21 Ekim 1895 tarihinde müddeiumûmi (savcı) tarafından şu şekilde sorgulanacaktı:

Beykoz'a bağlı Yalı Köyü imâmı Ahmed Cemil Efendi'nin ifadesidir. 9 Teşrîn-i evvel sene 1311.

Yalı Köyü'nde ikâmet eden İsmet Hanım'ın hânesinde sâkine Nesibe nâm bâkireyi geçen Rebî'ülevvel'in on ikinci günü Bozhâne Karyeli İbrahim nam-lı kişiye tenkîh etmişsiniz öyle mi?

İsmet Hanım ile Nesibe Hanım bu hânedeki müşterektir. Birlikte sâkinedirler. Nesibe Hanım'ın nikâhını İbrâhim'e akd ettim.

Bu nikâhı izinnâmeye müsteniden mi akd ettiniz?

İzinnâme ertesi günü alınmak üzere bir Salı gecesi nikâhlarını akd ettim. Ertesi günü Nesibe Hanım'dan Osmânîye'sini istedim. İstanbul'dadır, Perşembe gününe kadar getiririm dedi. Perşembe günü İstanbul'a gelmiş Osmânîye tezkiresi amca

⁷⁴ BOA, ŞD, No: 782, Gömlek no: 26-6.

⁷⁵ İzinnâmesiz ve usulsüz nikâh akdettikleri için muhâkeme edilen imamlar için bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Âli Evrak Odası [BEO]*, No: 355, Gömlek no: 26553; No: 1119, Gömlek no: 83868; Osmanlı Arşivi, (BOA), *Sadaret Nezâret ve Devair Evrakı [A.] MKT, NZD*, No: 236, Gömlek no: 82; BOA, ŞD, No: 2697, Gömlek no: 23; No: 2998, Gömlek no: 15; BOA, *DH. MKT*, No: 2211, Gömlek no: 174; No: 2162, Gömlek no: 19.

⁷⁶ Osmanlı Arşivi, (BOA), *Irade Dahiliye [İ. DH]*, No: 1023, Gömlek no: 80723.

sının yanında imiş, vermemiş. Biz de izinnâmeyi alamadık.

İsmet Hanım kimdir? Nesibe Hanım kaç yaşındadır?

İsmet Hanım, Nesibe Hanım'ın ana baba bir hemşiresidir. Nesibe Hanım tahminen on yedi on sekiz yaşlarındadır.

Nesibe Hanım sizin köye geleli nedir? Evrak ve kaydı nerededir?

Gerek Nesibe ve gerek İsmet Hanım iki senedir ki bizim karyede ikâmet ederler. Nesibe Hanım'a birkaç kere tezkiresini getirmesini söyledim. Getirmedi. Kayd edemedim. Kaydı Tophâne'de Çukurcuma Mahallesi'nde olmalı.

Madem ki mahallenizde kaydı yoktur. Onun da tezkîre-i Osmânîyesi yoktur. Henüz izinnâme almamıştır. Nasıl olup da bunun nikâhını kıydınız?

İzinnâmeyi ertesi günü şimdiye kadar böyle izinnâmesiz nikâh kıydığım yok idi.

Nesibe Hanım Tophâne'de Şevket Efendi nâmında birinin nikâhlısı iken siz de bir başkasına nikâh kıymışsınız. Bu oldu mu?

Nesibe Hanım iki senedir bizim köyde ikâmet eder. Nasıl olup da Tophâne'den birine nikâh ediliyor, bunun aslı yoktur.

Nesibe Hanım şimdi nerede oturuyor?

Nesibe Hanım zevci İbrâhim ile Bozhâne Karyesi'nâ de ikâmet eder.

Buraya kadar ifadenizi imza ediniz.

Ederim. Fî 9 Teşrîn-i evvel 1311. (imza) Ahmed Cemil.⁷⁷

Görüldüğü gibi Yalı Köyü imamı Ahmed Cemil Efendi'nin savcılığa verdiği ifade ile Huriye Hanım ve Hafız Halid Efendi'nin arzuhâllerinde verdiği bilgiler arasında çelişkiler bulunmaktadır. Ayrıca Ahmed Cemil Efendi'nin bazı sorulara doğru cevap vermediği gayet rahat anlaşılmaktadır. Öncelikle Huriye Hanım ve Hafız Halid Efendi, Nesibe'nin yakın bir zaman önce ve misafir olarak yani geçici bir zaman için ablası İsmet Hanım'ın yanına gittiğini iddia ederlerken Ahmed Cemil Efendi, Nesibe'nin iki yıldır Yalı Köyü'nde ablasının yanında ikâmet ettiğini iddia etmektedir. Ancak iki yıldır bu köye yerleştiğini ispat edememektedir. Halbuki o devirde imamlar

⁷⁷ BOA, ŞD, No: 782, Gömlek no: 26-6.

mahalle muhtarları ile beraber mahalle ve köyün idarecisidirler. Mahalleye ikâmet için gelenlerin kaydı imamlar tarafından mutlaka yapılmaktadır. İki yıldır Yalı Köyü'nde ikâmet eden Nesibe'nin kaydının hala Çukurcuma Mahallesi'nde olması mantıklı görülmemektedir. İmamın izinnâme ve tezkire-i Osmânîye için ileri sürdüğü gerekçelerin ise uydurma olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu arada Ahmed Cemil Efendi Nesibe'nin annesi ve vasîsi tarafından üç ay önce Şevket Bey ile evlendirildiği iddiasını da reddetmektedir.

Arşiv vesikalarında yer alan bazı kayıtlar Ahmed Cemil Efendi'nin bu tür kanunsuz uygulamalara tevessül edebilecek biri olduğu hakkında bazı ipuçları vermektedir. Mesela 15 Şubat 1318/28 Şubat 1903 tarihinde Mekâtib-i İbtidâiye Dâiresi'ne "maiyyet-i seniyye cenâb-ı mülûkâne çavuşlarından Es'âd" imzalı arzuhâlde yer alan bazı iddialar bu arzuhâlin Ahmed Cemil Efendi'nin yönlendirilmesiyle yazıldığını göstermektedir. Arzuhâlde Beykoz'da Yalı Köyü'nde bulunan Hacı Beşir Ağa İbtidâisi'ne devam eden öğrencilerin okula sığmadığı ayrıca okul muallimi Rıfat Efendi'nin de eğitimden anlamadığı belirtilmekteydi. Bu sebeple öğrencilerin Yalı Köyü Camii'nin mahfelinde ve köy imamı Ahmed Cemil Efendi tarafından eğitilmesi teklif edilmekteydi. Arzuhâle Maârif Vekâleti İbtidâiye Dâiresi'nce 20 Şubat 1317/5 Mart 1902 tarihinde verilen cevapta konunun Evkâf Nezâreti'nin yetkisi altında olduğu bildiriliyordu.⁷⁸ 7 Şaban 1327/24 Ağustos 1909 tarihli Maârif Vekâleti Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemî'ne ait evrak ise Yalı Köyü Hacı Beşir Ağa İbtidai Mektebi'ne ait lojmanın köy imamı Ahmed Cemil Ağa tarafından zaptedildiği bilgisini vermektedir. 6 Temmuz 1325/19 Temmuz 1909 tarihinde okulu teftiş için gelen müfettişlerce Mekâtib-i İbtidâiye Dâiresi'ne yazılan arzuhâlde köy imamı Ahmed Cemil Efendi'nin mektep meşrutası olan lojmanı ele geçirmek için çeşitli girişimlerde bulunduğu ifade edilmekteydi. Mektep hocası olan Hafız Huriye Hanım'ın Ahmed Cemil Efendi'nin tasallutundan kurtulmak için müfettişlerden ricada bulunduğu beyan ediliyordu. Yapılan tahkikatta lojmanın mektebe bitişik olduğu, köy camisi ile bir alakasının olmadığı tespit edilmişti. Lojman ile ilgili mahkemenin ileri bir tarihte icra edileceği bildirilmekteydi.⁷⁹ Bu kayıtlar Ahmed Cemil Efendi'nin köy ilkokulunu ve dolayısıyla ilkokula bağlı lojmanı ele geçirmek için yıllarca uğraştığını ve resmi olarak da çeşitli girişimlerde bulunduğunu göstermektedir.

Nesibe'nin evliliği, daha doğrusu evlilikleri konusuna adı karışan başka bir imam daha bulunmaktaydı. O da Tophane'ye bağlı Çukurcuma Mahallesi imamı Hasan Tahsin Efendi'ydi. Nesibe'nin annesi ve vasîsi Zaptiye

⁷⁸ Osmanlı Arşivi, (BOA), *Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî*, [MF. MKT], No: 617, Gömlek no: 30-1.

⁷⁹ Osmanlı Arşivi, (BOA), *Maarif Nezâreti Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemî*, [MF. İBT], No: 240, Gömlek no: 96.

Nezâreti'ne verdikleri arzuhâlde Nesibe'nin üç ay önce Şevket Efendi adlı biriyle nikâhlandığını dile getirmişlerdi. Bunun üzerine savcılık Çukurcuma imamı Hasan Tahsin Efendi'yi de sorguya çekme ihtiyacı hissetmişti. Savcılık sorgusu arşiv kayıtlarına şu şekilde geçmektedir:

Tophânede Çukurcuma Mahallesi imâmı Hasan Tahsin Efendi'nin zabt edilen ifâdesidir. Fî 26 Teşrîn-i evvel 1311.

Sizin Mahallede bundan üç dört mâh mukaddem Şevket Efendi nâmında birisine Nesibe isminde bir bâkiri nikâh ettiniz mi?

Bu kızım on seneden beri bizim mahallede Hâfız Halid Efendi yanında ikâmet eder iken bu Hâfız Efendi vasîsidir. Kız bir aralık Boğaz içinde Beykoz'da büyük hemşîresinin yanına gider orada birine nikâh ediliyor. Ben bunu Şevket Efendi'ye veya bir diğere nikâh etmedim. Bu zaten on üç yaşlarında bir çocuktur. Orada kocaya verilmişse bizim mahallece nikâh vaki' olmamıştır.

İfâdenizi imza ediniz.

Ederim. Fî 26 Teşrîn-i evvel sene 1311 (mühür) Tophânede Çukurcuma Mahallesi imâmı el-Hâc Hasan Tahsin.⁸⁰

Arşiv kayıtlarında maddi menfaatler karşılığında usulsüz nikâh kıyan imamlara tesadüf etmenin mümkün olduğuna daha önce temas etmiştik. Dolayısıyla Hasan Tahsin Efendi'nin de Nesibe ile alakalı usulsüz nikâh akdedebilebileceği imkân dahilindedir. Bununla birlikte Nesibe'nin nikâh olayı ile ilgili en tutarlı ifadeye sahip şahsın Hasan Tahsin Efendi olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Hasan Tahsin Efendi ifadesinde Nesibe'nin on yıldır Çukurcuma'da, hukuki vasîsi Hafız Halid Efendi'nin yanında ikâmet ettiğini söylemektedir. Bu ifade Huriye Hanım ve Hafız Halid Efendi'nin Nesibe'nin Beykoz'a ablasının yanına sadece misafirlik için yani kısa bir süre kalmak üzere gittiğini doğrulamaktadır. Bu bilgi doğru ise Yalı Köyü imamı Ahmed Cemil Efendi'nin, Nesibe'nin iki yıldır Yalı Köyü'nde ablasının yanında kaldığı ifadesinin doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Hasan Tahsin Efendi Nesibe'nin yaşı ile alakalı kesin bir rakam vermektedir ki bu bizim için çok önemlidir. Zira Yalı Köyü imamı nikâh kıydığı kızın yaşını 17-18 olarak göstermektedir. Halbuki Çukurcuma imamına göre Nesibe 13 yaşlarında

⁸⁰ BOA, ŞD, No: 782, Gömlek no: 26-6.

bir çocuktur. Burada Nesibe'nin kayıtlı olduğu mahallenin imamı Hasan Tahsin Efendi'nin verdiği bilginin en doğru malumat olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Zira mahalle imamları görevleri icabı mahallede doğan ve ölenlerin kayıtlarını tutmak ve bu bilgileri tayin edilen süre içerisinde nüfus müdürlüklerine bildirmek mecburiyetindedirler. Hasan Tahsin Efendi'nin "Bu zaten on üç yaşlarında bir çocuktur." ifadesini evlilik yaşıyla ilgili yüzyılın sonlarına doğru aydın kesimde başlayan dönüşümün toplumun diğer katmanlarına da sirayet etmesi şeklinde izah etmek mümkündür. Yoksa Hasan Tahsin Efendi toplumda yaygın olduğunu düşündüğümüz erken evlilik olayının İslâm hukukuna ters bir pratik olmadığını biliyordu. Bu arada Yalı Köyü imamı da Nesibe'nin önceden evlendirildiğini reddetmekteydi. Bu durum ise kızın annesi ve vasîsinin Nesibe'nin önceden evlendirildiğine dair verdikleri bilginin doğru olmadığını göstermektedir. Eğer böyle ise anne ve vasîsinin Nesibe'yi aslında Şevket Efendi ile evlendirmek istedikleri ancak ablasının daha erken davranıp Yalı Köyü'ne misafir olarak geldiği zamanı fırsat bilerek onlardan habersiz Bozhâneli İbrahim adlı kişi ile evlendirdiği sonucu çıkmaktadır. Eğer Anne ve vasînin ifadeleri doğru ise daha önce evlendirilen Nesibe'nin nikâh akdine dair herhangi bir resmi kayıt sözü konusu olmadığı için ablasının Nesibe'yi yanına gelmesini fırsat bilerek, tanıdığı veya tavsiye edilen biri ile evlendirme yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Her hâlükârda burada mağdur olan tek kişinin küçük Nesibe olduğu görülmektedir.

4. Yalı Köyü İmamı Ahmed Cemil Efendi'nin Muhâkemesi ve Cezalandırılması

Osmanlı bürokrasisinin konuya yaklaşımı ve meseleyi ele alışındaki ciddiyeti Nesibe konusuyla ilgili resmi evrakın takibinden anlaşılmaktadır. Usulsüz nikâh kıyan diğer imamlar gibi Yalı Köyü imamı Ahmed Cemil Efendi de savcılık sorgusundan sonra mahkemeye sevk edilmekten kurtulamamıştır. Nitekim 18 Cemâziyelâhir 1313/6 Aralık 1895 tarihinde şehremânetinden Sadâret'e yazılan tezkirede o zamana dek yapılan tahkikat ve elde edilen sonuç özetlenmekte ve Ahmed Cemil Efendi'nin "hilâf-ı usûl ve nizâm mezbûrenin akdini icrâ etmesinden dolayı icrâ-yı muhâkemesi zımında bu husûsa müteallik evrâkın Şûrâ-yı Devlet'e" havale edilmesi için sadareten izin istenmektedir.⁸¹ Bu iznin verildiği 20 Kânûn-ı sâni 1311/1 Şubat 1896 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Bidâyet Mahkemesi tarafından Yalı Köyü imamına tebliğ edilen celb varakasından anlaşılmaktadır. Celb varakasından Ahmed Cemil Efendi'ye isnad edilen suç "bilâ ruhsat-ı resmiye akd icrâ" etmesidir. Ruhsatsız yani izinnâmesiz nikâh kıyma suçu sebebiyle aleyhine ikame edilen davanın görülmesi için Ahmed Cemil Efendi'nin 29 Kânûn-ı sâni/10

⁸¹ BOA, ŞD, No: 782, Gömlek no: 26-7.

Şubat Pazartesi günü saat altı buçukta Şûrâ-yı Devlet Bidâyet Mahkemesi'nde bulunması isteniyordu.⁸² Beykoz Kaymakamlığı'nın 24 Kânûn-ı evvel 1311/5 Ocak 1896 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Bidâyet Mahkemesi Riyâseti'ne gönderilen şukkasında celb müzekkiresinin ilgili şahsa imzalatıldığı ifade edilmekteydi.⁸³ Konu ile ilgili arşiv vesikalarını adım adım takip ederek ortaya koyduğumuz Nesibe'nin evlilik olayı artık son merhaleye gelmiş bulunmaktaydı. Henüz 13 yaşında ve bulûğa ermediği için hukuken de hala çocuk kabul edilen Nesibe'yi bilerek ve isteyerek kendisinden yaşça büyük birisiyle kanuna aykırı bir şekilde nikâhlayan Yalı Köyü imamı nihayet yargılanacaktı.

29 Kânûn-ı sâni 1311/10 Şubat 1896 tarihli zabt varakasından anlaşıldığına göre Ahmed Cemil Efendi'nin muhâkemesi tayin edilen gün icra edilmiş ve yukarıda zikrettiğimiz suçlamalar kendisine okunmuştur. Ahmed Cemil Efendi şimdiye kadar kanun ve emirlere aykırı bir işlem yapmadığını söyleyerek sorgusunda dile getirdiği ifadeleri tekrarlamıştır. Daha önceki ifadelerinden farklı olarak kendisine tezkire-i Osmânîye ve ilmühaberinin sonradan getirileceğinin söylendiğini iddia eden Ahmed Cemil Efendi, köy ahalisi ve İsmet Hanım'ın bu sebeple nikâhın geciktirilmemesini istemeleri üzerine nikâhu kıydığını beyan etmiştir. Bununla birlikte izinnâmesiz nikâh kıymanın "hilâf-ı şer'/şeriata aykırı" bir uygulama olmadığını belirten imam efendinin savunması suçsuzluğunu ispata kâfi gelmemiştir. Mahkeme Ahmed Cemil Efendi'yi suçlu bularak bin beyaz beşlik para cezasına hükmettiği gibi mahkeme masraflarının da kendisi tarafından ödenmesine karar vermiştir:

Îcâb-ı keyfiyyet lede'l-müzâkere İmâm Ahmed Cemîl Efendi'nin Nesibe Hanımı İbrâhim b. İsmâil'e izinnâme ahz etmeksizin akd etmeğe mücâsereti ik-rârıyla sâbit olduğundan ve bu ise nizâmâta tevfi-k-i hareket etmemek demek olup kânûn-ı cezânun iki yüz elli dördüncü maddesinin fıkra-i âhiresinde, (gerek nizâmât-ı mülkiyeye ve gerek idâre-i belediye tarafından neşr olunan nizâmâta tevfi-k-i hareket etmeyenlerden bir beyaz beşlikten bin beyaz beşliğe kadar cezâ-ı nakdî ahz ile mücâzat olunur) deyû muharrer bulunduğundan, bu fıkra mûcibin-

⁸² BOA, ŞD, No: 782, Gömlek no: 26-8/9: Şûrâ-yı Devlet Bidâyet Mahkemesi'ne Mahsus Celb Varakasıdır. Celb ve da'vet olunan şahsın isim ve şöhrati: Mahalle imâmeti. Beykoz Kazası'na tabî' Yalı Karyesi imâmı Ahmed Cemîl Efendi. Bilâ ruhsat-ı resmîyye akd icra etmenizden dolayı aleyhinizde ikâme olunan da'vânın bidâyet-i icrâ-yı muhâkemesi Kânûn-ı Sâni'nin yirmi dokuzuncu pazarertesi gününe kararlaştırılmış olduğundan yevm-i mezkûrda saat altı buçuk aralarında Şûrâ-yı Devlet Bidâyet Mahkemesi'nde bulunmak ve bulunulmadığı halde muâ'mele-i gıyâbiye icrâ olunacağı ma'lûm olunmak üzere işbu da'vet varakası tebliğ olunur. Fî Kânûn-ı sâni sene 1311 târih-i tebliği.

⁸³ BOA, ŞD, No: 782, Gömlek no: 26-10.

ce mümâileyh Ahmed Cemîl Efendi'den, bin beyaz beşlik cezâ-yı nakdî alınmasına ve masârif-i muhâm kemenin dahî kendisinden ahzına ittifak-ı ârâ ile karar verilerek, sûret-i karar muâ'vin-i mümâileyh hazır olduğu halde fî 25 Şaban sene 1313 ve fî 29 Kânûn-ı sâni sene 1311 tarihinde usûl-ı tefhîm icra kılındı. Hakkı. İmzalar.⁸⁴

Henüz 13 yaşında ve ergen olmayan bir kız çocuğunun anne ve hukukî vasîsinden habersiz, izinnâme alınmaksızın evlendirilmesi ayrıca fiilî olarak da evliliğin gerçekleştirilmesi karşılığında verilen cezanın sadece para cezası olduğu görülmektedir. Küçük bir kızın arzu ve iradesi dışında, veli ve vasîlerinden habersiz bir şekilde evlendirilerek mağdur edilmesi karşılığında verilen bu cezanın oldukça hafif kaldığı ortadadır. Nitekim 14 Ağustos 1914 tarihinde Ceza Kanunu'nun 200. maddesine eklenen bir zeyl ile izinnâmesiz nikâh kıyanlara ceza olarak iki aydan üç seneye kadar hapis cezası öngörülürken sadece izinnâmesiz nikâh akdedenler değil bu akdin taraflarına da ceza getirilmiştir.⁸⁵ Buna göre izinnâmesiz evlenenler bir aydan altı aya kadar hapis cezası alacaklardır. Bu arada nikâh kıyanların cezaları da revize edilerek iki aydan bir seneye kadar hapis cezasına çarptırılmaları hükmü getirilmiştir.⁸⁶

Sonuç

İslâm Dini çocukluğu biyolojik bir evre olmanın ötesinde her yönden çok özel bir dönem olarak kabul etmiştir. Bunun en önemli tezahürlerinden biri çocukluk dönemine ait hukukî düzenlemelerin ilk dönemlerden itibaren oldukça teferruatlı bir şekilde hukuk sistemine dahil edilmesidir.⁸⁷ İslâm'ın

⁸⁴ BOA, ŞD, No: 782, Gömlek no: 26-11/12.

⁸⁵ *Düstur*, 2. Tertip, (Dersaadet: Matbaa-i Amire, 1332), 5/629: Madde 1: Evvelen Kanûn-ı Cezânın 200. maddesine zeyl-i sâni olmak üzere fıkra-yı âtiye ilave olunmuştur: Devâir-i 'âidesinden izinnâme istihsal olunmaksızın nikâh akd edenler üç aydan iki seneye kadar habs olunur. Taht-ı nikâhta bulunan bir kadını bilerek tezevvüc eden ve böyle bir akdi bilerek icra eyleyen kimse altı aydan üç seneye kadar habs ile mücâzât olunur.

⁸⁶ *Düstur*, 2. Tertip, (Dersaadet: Matbaa-i Amire, 1334), 6/316: Madde 2: Münâkehât için mahkeme-i 'âidesinden behemehal izinnâme lâzımdır. İzinnâme istihsâl etmeksizin izdivac eden bir aydan altı aya kadar habs olunur ve akdi icra edenler haklarında dahî iki aydan bir seneye kadar habs cezası tertîb olunur.

⁸⁷ İslâm Hukuku'nda çocukluk dönemine ait hukukî düzenlemeler ile alakalı çalışmalar için bk. Ahmed İsevî, *Ahkâmü't-tıfl* (Riyad: Dârü'l-Hicre, 1992); Yasir Ahmed Ömer ed-Demhûcî, *Hukûkû't-tıfl ve ahkâmühü fi'l-fıkhi'l-İslâmi* (İskenderiyye: Mektebetü'l-Vefâi'l-Kanuniyye, 2012); Mâhir b. Sad b. Abdillatif Hufi *Ahkâmu İstihdâmi'l-etfâl ve'l-intifa' bima yehtessüne bihi*, (Riyad: Dâru Künûzi İşbiliyâ, 2010); Ömer b. Muhammed Sübeyl, *Ahkâmü't-tıflî'l-lakit: dirâse fikhiyye mukarane*, (Riyad: Dârül-Fazîle, 2005); Muhammed b. Mahmud el-Üsrûşenî, *Ahkamu's-Sığar: İslâm Hukuku'nda Çocuklarla İlgili Hükümler*, çev. İbrahim Canan (İstanbul: Cihan Yayınları, ts.); Orhan Çeker, *İslâm Hukuku'nda Çocuk* (İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1990).

ilk dönemlerinden beri teşekkül eden bu zengin birikimi devralıp yeni katkılarla geliştiren Osmanlılar çocukların yetişkinlerden farklı ve oldukça değerli bir emanet olduğunun farkındaydılar. Çocukların gelişimi, ihtiyaçları, eğitimi ve çok farklı ihtiyaçları üzerine tartışıyor bu konular hakkında çeşitli çözüm önerilerinde bulunuyorlardı. Bu mevzu hakkında yapılmış sınırlı sayıdaki araştırmalar yanında şeriye sicilleri üzerine yapılmış çalışmalarda çocuklarla alakalı kayıtlara bakmak; fetva mecmualarında çocuklara ayrılan kısımlara ya da *Mülteka* gibi fıkıh kitaplarında ilgili bölümleri incelemek veya eğitim ile alakalı eserleri tahlil etmek dahi Osmanlılarda çocukluk algısının oldukça gelişmiş ve zengin bir mahiyet arz ettiğini gösterecektir.⁸⁸ Çocukluk algısı üzerine tevarüs eden bu zengin birikim ve üzerine konulan geniş katkı ile birlikte İslâm aile hukukunu benimseyip uygulayan Osmanlı Devleti'nde çocukların evliliği ile ilgili hükümlerin İslâm hukukçularının ekseriyetinin kanaati doğrultusunda gelişmesi oldukça tabiidir. Dolayısıyla 1917 Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'ne kadar, evlilik yaşı hususunda devletin resmi mezhebi olan Hanefî mezhebi görüşü doğrultusunda herhangi bir yaş sınırı söz konusu olmamıştır. Yine Hanefî mezhebinin kanaati çerçevesinde velâyet-i icbâr yetkisi de oldukça geniş bir akraba zümresine tanınmıştır. Bu anlayışın bir sonucu olarak Osmanlı Devleti'nde çocuklar baba, dede veya diğer akrabalar tarafından erken yaşlarda evlendirilebilmişlerdir. Kadınların erken evlendirilmesi eğiliminin zaten mevcut olduğu Osmanlı toplumunda bu eğilim küçük kızların evlendirilmesi konusunda da kendini göstermektedir. Kız çocuklarının erken evlendirilmesi sebeplerinin başında ekonomik etkenler gelmekle birlikte namus mefhumuna çok fazla değer verilen Osmanlı toplumunda kızların iffet ve bekâretlerinin korunması düşüncesi de en az iktisadi sebepler kadar önem arz etmektedir. Bunun yanında uygun adayın bulunması halinde fırsatın kaçırılmak istenmemesi, çok nüfuslu ailelerde bir çocuğun masraflarından erkenden kurtulmak istenmesi gibi sebepler de anılmaya değer diğer etkenler arasındadır.

Erken evlendirilen kız çocuklarının içerisinde yetimlerin sayısı azımsanmayacak orandadır. Bu oranın fazlalığı babaları vefat eden kız çocuklarının istikballerinin erkenden güvence altına alınmak istenmesi gibi iyi bir niyete dayanmaktadır. Ancak yetim kız çocuklarının evlendirilmeleri hususunda daima bu iyi niyetin söz konusu olmadığı, bu durumun bazen akraba veya diğer yakınlar tarafından istismar edildiği de arşiv vesikalarına yansıyan gerçekler arasındadır. Nitekim yetim Nesibe'nin evlilik olayında bu durumu gözlemlenmek mümkündür. Babası vefat eden Nesibe'ye hukukî olarak bir vasî tayin edilmiş olup annesi de hala hayattadır. Buna rağmen ablası tarafından hem de kısa bir süre için evine misafirlığe geldiği zaman evlendirilmiştir. Bu evlilikten ne annesi ne de hukuki vasîsinin haberi vardır.

⁸⁸ Araz, 16. *Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, 22.

Yetim Nesibe yakınları tarafından evlendirilme yarışına girilen sahipsiz bir meta haline getirilmiş gibidir. Nitekim Nesibe'nin evliliğini duyan annesi onu daha önce Şevket Efendi adında namuslu biri ile evlendirdiklerini iddia etmektedir. O sırada Nesibe'nin 13 yaşında olduğu ifade edilmektedir

Nesibe olayının resmi dairelere intikal etmesi üzerine Osmanlı bürokrasisinin mevzuu ciddiyetle ve ısrarla takip etmesi aslında toplumun alışık olduğu erken evlilik olayının bürokraside hoş karşılanan bir durum olmadığını göstermektedir. Nitekim mahkemelerin küçük yaşta evlendirilmek istenen çocuklar için izinnâme vermekteki isteksizlikleri de bunu desteklemektedir. Nesibe'nin nikâhını kıyan imamların sorgusunda savcının ısrarla Nesibe'nin tezkire-i Osmânîsini ve yaşını sorması aslında erken evliliğe karşı bürokrasinin direncini göstermesi bakımından dikkate şayandır. Nitekim devlet dinî ve hukukî sonuçları olan nikâh konusunun istismar edilmemesi ve bir düzene sokulması için zaten var olan izinnâme uygulamasını mecburi hale getirmiştir. Arşiv vesikalarında izinnâmesiz nikâh kıyan imamlarla ilgili davaların çokluğu bürokrasinin bu konuyu ciddiyetle takip ettiğini göstermektedir. Zaten nikâhdan önce mahkemeden izinnâme alma mecburiyetinin getirilmesi Nesibe olayında görülenlere benzer mahzurların gerçekleşmemesi için alınan önemli bir tedbirdir. Yalı köyü imamının Nesibe'nin yaşını 17-18 olarak beyan etmesi, Çukurcuma imamının ise 13 yaşındaki bir kızın nikâhını kıyamayacağını ihsas etmesi de dinî kurallara aykırı olmayan erken evlilik olayının aslında din adamlarınca da ihtiyatla karşılandığını göstermektedir. Bununla birlikte devletçe konan izinnâme mecburiyeti ve bürokrasinin bu hususu ısrarla takip etmesine rağmen izinnâmesiz nikâhların çokluğu imamların bu konuda oynadıkları kilit rolü göstermektedir. Nitekim erken evlilik gibi çok sık görülmeyen uygulamalar hatta evli kadınların tekrar evlendirilmesi gibi dinen ve hukuken yasak olan işlemler maddi menfaatler karşılığında imamlar tarafından yapılabilmektedir. Burada tam olarak açıklığa kavuşturulmasa da Nesibe'nin ikinci defa evlendirilmesi gibi bir mağduriyet de söz konusudur. Günümüz bakış açısıyla mümkün olamayacağını düşündüğümüz bu husus çok sık olmasa da arşiv vesikalarında karşımıza çıkan mağduriyetlerden biridir. Nitekim imamlarla ilgili şikâyetlerin bir kısmı evli veya nişanlı kadın ve kızları başkalarına nikâhlanmak ile ilgilidir. Hatta askerlik yapan erkeklerin arkada bıraktıkları eş ve nişanlılarının menfaatperest bazı imamlar tarafından başka erkeklere nikâhlanmaları askerlerin firarlarına sebep olunca konu ile ilgili bazı cezaî müeyyidelerin düzenlenmesi gündeme gelmiştir.⁸⁹ İşte bu durumun maddi kaygılarla küçük yetim kızların da

⁸⁹ 17 Receb 1310/4 Şubat 1893 tarihli Meclis-i Vükela zabt varakasına göre konu ile alakalı şikâyetlerin artması üzerine mevzu Şûrâ-yı Devlet Tanzimât Dâiresi'nde müzakere edilerek Heyet-i Vekile'ye arz edilmiştir. Konuyu ele alan Heyet-i Vekile asker eşlerini başkalarına

başına geldiği, imamların küçüklerin evlendirilmesinde bu hususu suistimal ettikleri Nesibe örneğinde de görülmektedir.

Bu olayda üzerinde durulması gereken diğer ciddi bir mağduriyet ise 13 yaşında evlendirilen Nesibe'nin henüz ergenliğe girmemesine rağmen nikâh akdinin hemen akabinde cinsi beraberliğe maruz bırakılmasıdır. Halbuki bâliğa olmayan kız çocuklarının evliliklerinde kızlar ergenlik dönemine veya cüsselerinin cinsi münasebeti kaldıracak olgunluğa gelinceye kadar kocalarının evlerine gönderilmemekte, bu süre zarfında anne veya baba evinde kalmaktadırlar. Bu konu üzerinde duran hukukçular erken evlendirilen küçük kızların biyolojik ve psikolojik sağlıklarını korumak için zifâf hususunu kadının hükmüne bağlamışlardır. Kadıların kızların cüsselerinin cinsî beraberliği kaldırıp kaldıramayacağı hususunda şüpheye düşmeleri halinde ise tecrübeli kadınların görüşlerine başvurulmuştur. Mahkemeler bir nevi bilirkişi görevi gören bu tecrübeli kadınların kanaatleri doğrultusunda karar vermiştir. Bu durum ise uygulamanın ne kadar ciddiye alındığını göstermektedir. Tatbikattaki bu hassasiyete rağmen Nesibe olayında bu kurala uyulmadığı görülmektedir. Zaptiye Nezâreti, şehremini ve kaymakamlığın tüm çabalarına rağmen zifâftan önce ulaşamayan "bâkire ve nâ-bâliğa" Nesibe, nikâhın hemen akabinde maalesef fiilen de evlenmek zorunda bırakılmıştır. Normal şartlarda vücudu cinsî beraberliği kaldıracak olgunluğa kadar kocasının evinde değil annesinin yanında kalması gereken Nesibe'nin yapılan tahkikatta Bozhane Köyü'nde kocasının evinde kaldığı tespit edilmiştir. Netice itibarıyla konu ile ilgili bilgisinin olmamasını mümkün görmediğimiz Yalı Köyü imamı ile Nesibe'nin ablasının bu ihlalden sorumlu olduğu görülmektedir. Tüm bunlar İslâm ve Osmanlı hukukunun kızların evliliği ile ilgili ortaya koyduğu kuralların küçüklerin akrabaları, imam ve vasîler tarafından ne şekilde ihlal ve suistimal edildiğini göstermektedir.

Tüm bu olanlar karşısında Nesibe'nin nasıl bir tepki verdiği ayrı bir konu olmakla birlikte meçhuldür. 13 yaşlarında ergen dahi olmayan bir kızın çevresinde gelişen olaylara o dönem ve toplumda itiraz ve isyan etmesinin zorluğu ortadadır. Ancak şer'îye sicilleri üzerine yapılan araştırmalar özellikle hıyârul-bulûğ hakkı doğrultusunda bazı küçük kızların, ergen olduktan hemen sonra oldukça cesur bir şekilde erkeklerin huzurunda, o günün şartlarında gayet mahrem kabul edilen konuları hâkime ifade edebildiklerini göstermektedir. Bu küçük kızlar bir yandan erkekleri şahit

nikâhlayan imamların ceza kanununun 99. maddesine göre muvakkaten hapis cezasına çarptırılmasına karar vermiş, nişanlıların evlendirilmesi için ise sadece velilerinin uyarılmasını uygun bulmuştur. bk. Osmanlı Arşivi, (BOA), *Meclis-i Vükela Mazbataları*, [MV], No: 73, Gömlek no: 70. Asker eş ve nişanlılarının başkalarıyla evlendirilmesi ile ilgili şikâyetler için bk. BOA, *DH. MKT*, No: 1451, Gömlek no: 58; BOA, *ŞD*, No: 2549, Gömlek no: 6.

göstererek kadıya bâliğa olduklarını ikrar ederken diğer yandan kocası ve ailesini karşısına alarak evlilikten vazgeçmek istediklerini cesaretle ortaya koymuş ve neticede boşanmışlardır. Ancak 13 yaşında iki defa evlendirilmesi, ikinci evliliğinin annesi ve vasîsi değil ablasının onayı ile olması, bu evliliğin fiili olarak gerçekleşmesi hepsinden önemlisi tüm bu olayların yargıya intikal etmesi karşısında Nesibe'ye ait hiçbir itiraz kaydının olmaması dikkat çekicidir. Her iki imamın ayrı ayrı sorguya çekilmesine ve bu sorgulamaların kayda geçirilmesine rağmen olayın merkezinde olup büyük bir mağduriyetle karşı karşıya bırakılan Nesibe'nin hiçbir resmi kayıta ifadesine tesadüf edilmemesi onun konu hakkındaki tepkilerini bilmemize engel olmaktadır.

Kaynakça

- Açıklamalı Mecelle (*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*). haz. Ali Himmeth Berki. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1990.
- Ahmed Midhat Efendi. *Hayret-Bahtiyarlık*. haz. Nuri Sağlam. Ankara: TDK Yayınları, 2000.
- Ahmed Midhat Efendi. *İstibşar*. haz. Kudret Savaş. Konya: Çizgi Kitabevi, 2018.
- Akgündüz, Ahmet-Cin, Halil. *Türk Hukuk Tarihi*. 2 Cilt, İstanbul: OSAV, 1996.
- Aköz, Alaaddin. *Bir İmamın Nikâh Defteri*. Konya: Tablet Kitabevi, 2006.
- Akyılmaz, Gül. "Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri", *II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2019.
- Apaydın, Bahadır Öcal-Maviş, Volkan. "Türkiye'de Çocuk Yaşta Evlilikleri Önlemek: Hukuki Düzenlemelerin Kız Çocuklarını Korumak Bakımından Yetersizliği", *II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu*. 175-192. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2019.
- Araz, Yahya. *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Araz, Yahya. "17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme". *Kadın/Women 2000-Journal for Women's Studies* 13/2 (October 2012), 99-121.
- Araz, Yahya "Osmanlı İstanbul'unda Çocukluk, Çocuk Evlilikleri ve Cinsellik Yaşı Üzerine Bir Değerlendirme". *Toplumsal Tarih* 274 (Ekim 2016), 42-49.
- Aydın, M. Akif. *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Aydın, M. Akif. "Çocuk (Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/361-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Aydemir, Elvan. *Evlilik mi Evcilik mi Erken ve Zorla Evlilikler: Çocuk Gelinler*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), 2011.
- Bardakoğlu, Ali "Buluğ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/413-414. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Âli Evrak Odası [BEO]*. No: 355, Gömlek no: 26553; No: 1119, Gömlek no: 83868.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İrade Dahiliye [İ. DH]*. No: 1023, Gömlek no: 80723.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadaret Nezâret ve Devair Evrakı [A.] MKT, NZD]*. No: 236, Gömlek no: 82.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Şûrâ-yı Devlet [ŞD]*. No: 782, Gömlek no: 26; No: 1664, Gömlek no: 2-3; No: 2697, Gömlek no: 23; No: 2998, Gömlek no: 15; No: 2549, Gömlek no: 6.

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi*, [MF. MKT]. No: 617, Gömlek no: 30-1.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezâreti Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemi*, [MF. İBT]. No: 240, Gömlek no: 96.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meclis-i Vükela Mazbataları*, [MV]. No: 73, Gömlek no: 70.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Mektubi Kalemi* [DH. MKT]. No: 1436, Gömlek no: 68; No: 2211, Gömlek no: 174; No: 2162, Gömlek no: 19; No: 1451, Gömlek no: 58.
- BOA, Osmanlı Arşivi.]. No: 38, Gömlek no: 2.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Dahiliye Nezâreti Maruzatı* [Y. PRK. DH]. No: 1, Gömlek no: 79-5, 6.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meclis-i Vâlâ Evrakı* [MVL]. No: 635, Gömlek no: 70.
- Cin, Halil. *İslâm ve Osmanlı Hukuku'nda Evlenme*. Konya: Selçuklu Üniversitesi Yayınları, 1988.
- Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları, 2011.
- Çeker, Orhan. *İslâm Hukuku'nda Çocuk*. İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1990.
- Çolak, Abdullah. *İslâm Aile Hukuku*. Ankara: Öncü Basım Yayın, 2017.
- Dalgın, Nihat. "Mürâhık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/40-41. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- ed-Demhûcî, Yasir Ahmed Ömer. *Hukukü't-tıfl ve ahkamühü fi'l-fıkhi'l-İslâmi*. İskenderiyye: Mektebetü'l-Vefâi'l-Kanuniyye, 2012.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Temyiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/437. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Duben, Alan – Behar. Cem, *İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Düstûr. "Sicill-i Nüfus Nizamnâmesi", Zeyl-i Sâni. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299.
- Düstûr*. "Münâkehât ve Tevellüdât ve Vefiyyatın Dersaadet Devair-i Belediyesine Suret-i Kaydı Hakkında Kararnâme", Zeyl-i Sâni. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299.
- Düstûr*. 2. Tertip. Dersaadet: Matbaa-i Amire, 1332.
- Düstûr*. 2. Tertip. Dersaadet: Matbaa-i Amire, 1334.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. *Şeyhülislam Ebussûûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- Ekinci, Ekrem Buğra. "Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh". *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 2 (Güz 2006), 41-60.
- Erten, Hayri. *Osmanlı Aile Yapısı 18. Yüzyıl Konya Örneği*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Halebî, İbrahim. *Meokûfat Mülteka Tercümesi*. şerh. Mehmet Mevkûfâtî, sad. Ahmed Davudoğlu. 3 Cilt, İstanbul: Sağlam Yayınevi, ts.

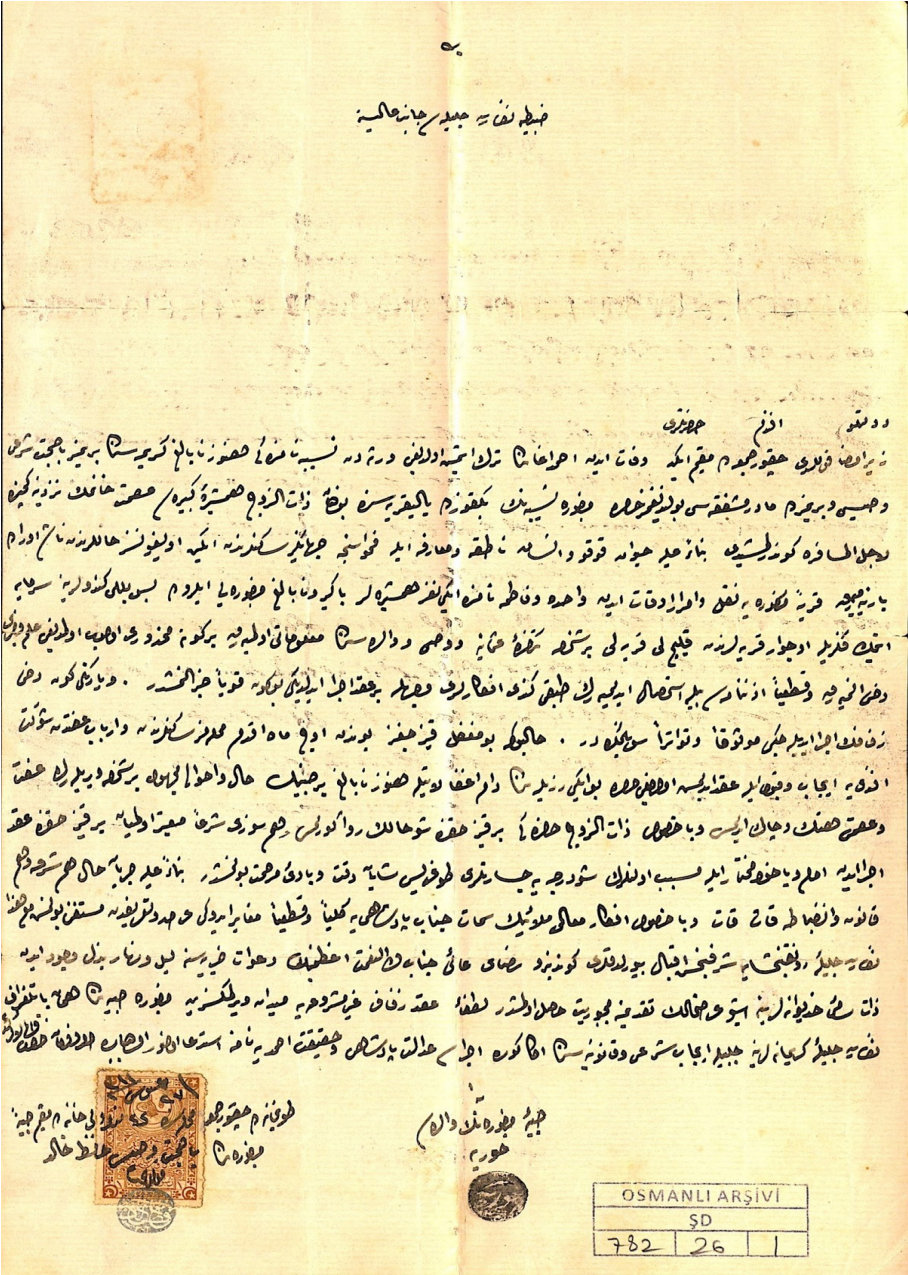
- Hökekleli, Hayati. "Çocuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/355-359. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Hufi, Mâhir b. Sad b. Abdillatif. *Ahkâmu İstihdâmi'l-etfâl ve'l-intifa' bima yehmessûne bihî*. Riyad: Dâru Künûzi İşbiliyâ, 2010.
- İşık, Ayhan. "Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlılarda Nikâh Akdi", *Din ve Hayat* 12, (2011), 124-132.
- İsevî, Ahmed. *Ahkâmü't-tıfl*. Riyad: Dâru'l-Hicre, 1992.
- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 3. Basım, 1983.
- Jaeschke, Gotthard. "Türkiye'de İmam Nikâhı", çev. Ahmet Mumcu. *Ord. Prof. Dr. Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan*, 11-31. Ankara: AÜHF, 1964.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt, İstanbul: Nesil Yayınları, 1991.
- Kemal, Namık. "Aile", *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, haz. M. Nihat Özön, İstanbul: YKY, 1997.
- Kemal, Namık. *Zavallı Çocuk*, haz. M. Nihat Özön, İstanbul: Remzi Kitabevi, 3. Basım, 1960.
- Köse, Saffet. "İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2 (2003), 103-104
- Kurt, Abdurrahman. *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2. Basım, 2013.
- Savaş, Saim. "Fetva ve Şeriye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo-Kültürel Açından Türk Ailesi*. 1/504-534. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992.
- Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, *Fetavâ-yı Ali Efendi*. haz. Esra Kılavuz Eser. İstanbul: İsar Yayınları, 2021.
- Şeyhülislam Feyzullah Efendi. *Fetevâ-yı Feyziyye*. haz. Süleyman Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.
- Sübeyl, Ömer b. Muhammed. *Ahkâmü't-tıflî-lakit: dirâse fıkhiyye mukarene*. Riyad: Dâ-rül-Fazîle, 2005.
- Tuncer, Şaduman. "Padişah Kızlarının Küçük Yaşlarda Yaptıkları Şekli Evlilikler: III. Ahmed'in Kızı Fatma Sultan Örneği", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 43 (İstanbul 2020), 67-108.
- Onur, Bekir. *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi Çocukluğun Sosyo-Kültürel Tarihine Giriş*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2005.
- Ömer, Besim. *Fenn-i İzdivâc*. İstanbul: Yeni Matbaa, 1340-1344.
- Ömer, Besim. *Sıhhatnümâ-yı İzdivâc*. İstanbul: Alem Matbaası. 1306.
- el-Üsrüşenî, Muhammed b. Mahmud. *Ahkâmü's-Sığar: İslâm Hukuku'nda Çocuklarla İlgili Hükümler*. çev. İbrahim Canan. İstanbul: Cihan Yayınları, ts.
- Yüksel, Hasan-Yüksel, Mesude. "Çocuk İhmali ve İstismarı Bağlamında Türkiye'de

Çocuk Gelinler Gerçeği", *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi* 5/2 (Kasım 2014), 1-24.

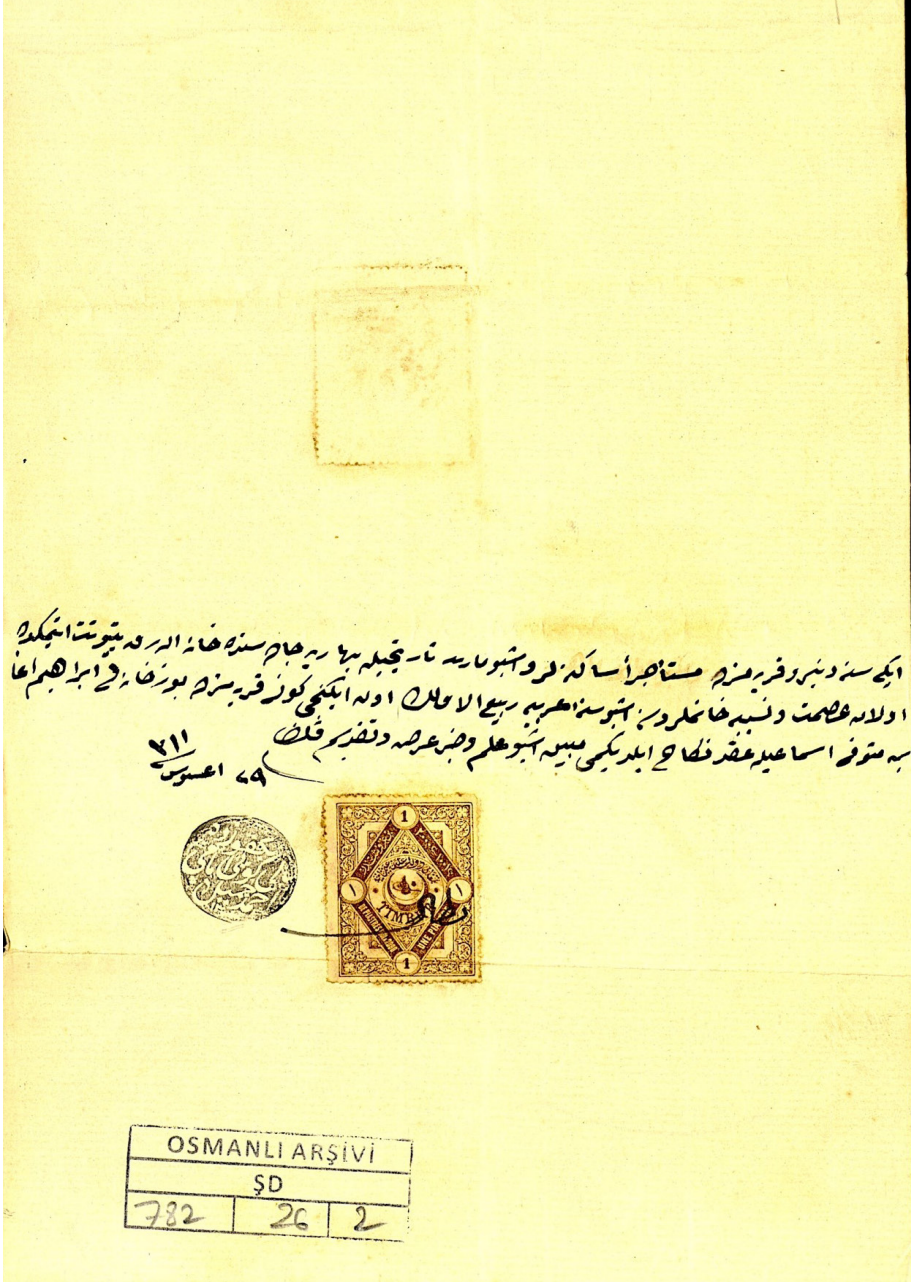
Zühayli, Vehbe. *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*. çev. Komisyon. 10 Cilt, İstanbul: Risale Basın Yayın, 2. Basım, 1992.

Ekler

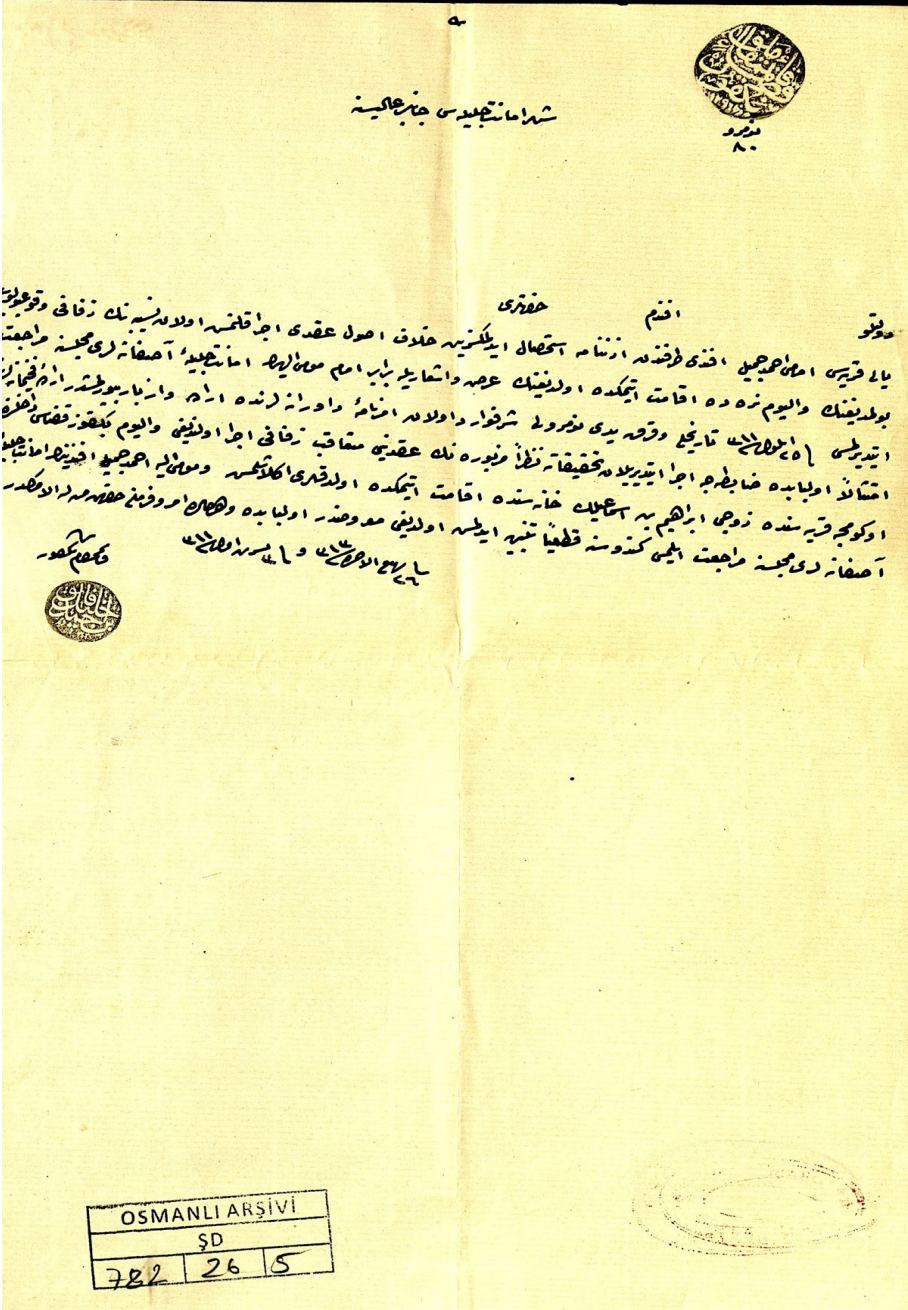
Ek-1: Nesibe'nin annesi Huriye Hanım ve vâsisi Hafız Halid Efendi'nin Nesibe'nin evliliği ile ilgili Zaptiye Nezâreti'ne yazdıkları 27 Ağustos 1311 tarihli arzuhlâl. Osmanlı Arşivi (BOA), Şûrâ-yı Devlet [Ş.D], No: 782, Gömlek no: 26-1.

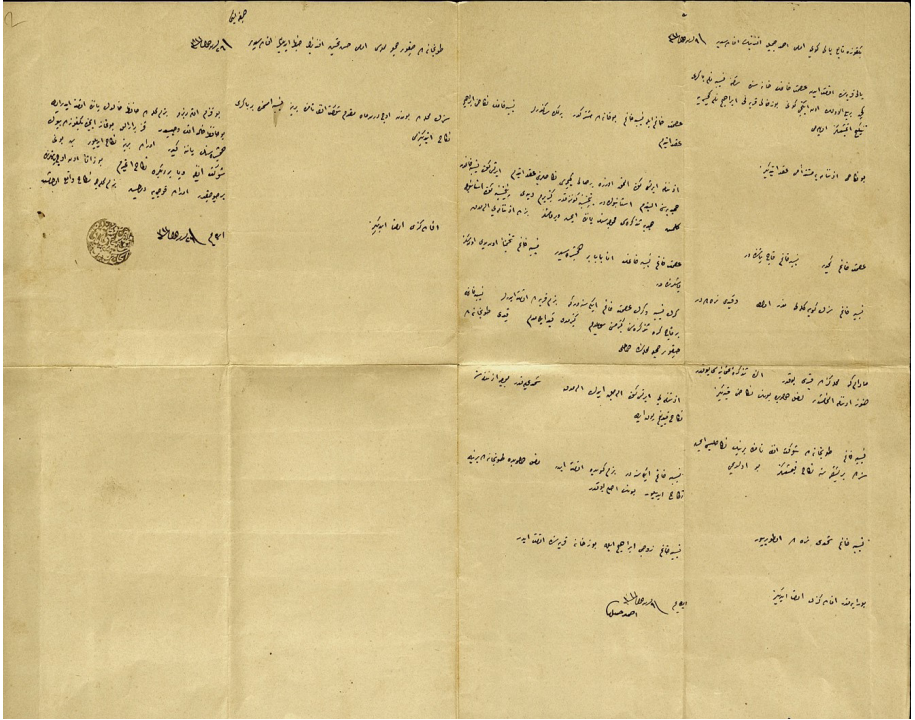
Ek-2: Yalı Köyü imamı Ahmed Cemil Efendi'nin Nesibe'nin evliliği ile ilgili nikâhtan sonra düzenlediği ilmühaber. Osmanlı Arşivi (BOA), Şûrâ-yı Devlet [Ş.D], No: 782, Gömlek no: 26-2.

Ek-3: Beykoz Kaymakamlığı'nın Nesibe'nin İbrahim b. İsmail ile nikâhlanmasından sonra zifâfın gerçekleştirildiğini ve kocasının evinde ikâmet ettiğini bildiren 26 Rebî'ülâ-hir 1313 tarihli şukkası. Osmanlı Arşivi (BOA), Şûrâ-yı Devlet [Ş.D], No: 782, Gömlek no: 26-5.

Ek-4: Müdde-i umûmînin Yalı Köyü imamı Ahmed Cemil Efendi ve Çukurcuma Mahallesi imamı Hafız Tahsin Efendi'yi sorgulaması sonucu tutulan ifade kaydı. Osmanlı Arşivi (BOA), Şûrâ-yı Devlet [Ş.D], No: 782, Gömlek no: 26-6.

Ek-5: Yalı Köyü imamı Ahmed Cemil Efendi'nin Şûra-yı Devlet Bidâyet Mahkemesi'ne çağrıldığını gösteren celb varakası. Osmanlı Arşivi (BOA), Şûrâ-yı Devlet [Ş.D], No: 782, Gömlek no: 26-9.

اورانہ نوہمہ درک		شورای دولت بیدایت محکومتہ فخریہ حبیب و ذوبہ		دفتر نوہمہ درک	
حبیب و رحمت اولیادہ ذلیل اسم و شہرتی		محمد افغانی			
بہ قوت و قہر نہ نامہ یا در قریب اسرار احمد اوصاف					
<p>مذکورہ بر عہدہ اجرائیہ مذکورہ طویلہ علیہ ذمہ افغانہ اولیادہ و جوانیک یہ آئینہ اجرائی کمالیہ حافظہ بر عہدہ مذکورہ علیہ نامہ اجرائی کمالیہ کتبہ قدرت برسد اولیادہ بہ نام مذکورہ وقت اجرائیہ مذکورہ اولیادہ شورای دولت بیدایت محکومتہ فخریہ حبیب و ذوبہ معاہدہ معاہدہ غیبیہ اجرائیہ فخریہ مسلمہ اولیادہ اولیادہ شورای دولت بیدایت محکومتہ فخریہ حبیب و ذوبہ</p> <p>یا حافظہ علیہ السلام نایب غیبیہ</p> <p>یا حافظہ علیہ السلام نایب غیبیہ</p>					
مہتمم مکتوبی افغانی				خدمہ	
<p>OSMANLI ARŞIVI ŞD 782 26 9</p>					

Ek-6: Yalı Köyü imamı Ahmed Cemil Efendi'nin Şûrâ-yı Devlet Bidâyet Mahkemesi'ndeki muhâkemesinden sonra tutulan zaptiye varakası. Osmanlı Arşivi (BOA), Şûrâ-yı Devlet [Ş.D], No: 782, Gömlek no: 26-11.

Tarih ve Yeri	Sıra	Muhakeme İçeriği	Mühür ve İmza
<p>1872 Yalı Köyü</p>	<p>1</p>	<p>Şûrâ-yı Devlet Bidâyet Mahkemesi Muhakeme İçeriği</p>	<p>Mühür ve İmza</p>
<p><i>(Handwritten text in Ottoman Turkish script, detailing the legal proceedings and the marriage contract.)</i></p>			
<p>SD-782/26 2 vrk (1shf) 11-1</p>			

